

Univerzita Pardubice

Fakulta ekonomicko-správní

Komparace stínové ekonomiky v Evropské unii

Kristýna Königová

**Bakalářská práce
2016**

Univerzita Pardubice
Fakulta ekonomicko-správní
Akademický rok: 2015/2016

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Kristýna Königová**
Osobní číslo: **E13137**
Studijní program: **B6202 Hospodářská politika a správa**
Studijní obor: **Veřejná ekonomika a správa: Ekonomika pro kriminalisty a celníky**
Název tématu: **Komparace stínové ekonomiky v Evropské unii**
Zadávací katedra: **Ústav ekonomických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem bakalářské práce je porovnání stínové ekonomiky ve státech Evropské unie rozdělených podle dostupných indikátorů. Komparace a analýza bude provedena na základě dostupných dat. Součástí bude vymezení pojmů, způsoby měření stínové ekonomiky, klasifikace států Evropské unie a jejich komparace.

Osnova:

- Teoretická východiska stínové ekonomiky.
- Způsoby měření stínové ekonomiky.
- Současná situace stínové ekonomiky v České republice a Evropské unii.
- Komparace vybraných států Evropské unie.

Rozsah grafických prací: -
Rozsah pracovní zprávy: cca 35 stran
Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická
Seznam odborné literatury:

FASSMANN, M. Stínová ekonomika I.: (úvod do studia). Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2000, 93 s. ISBN 80-239-2773-6.
FASSMANN, M. Stínová ekonomika a práce na černo. Praha: Sondy, 2007, 358 s. ISBN 978-808-6846-217.
JUREČKA, V. Makroekonomie: (stínová ekonomika v České republice). 1. vyd. Praha: Grada, 2010, 332 s. Expert (Grada). ISBN 978-80-247-3258-9.
SCHNEIDER, F. Handbook on the shadow economy. Northampton, MA: Edward Elgar Pub., c2011, xii, 522 p. ISBN 18-484-4335-8.
SCHNEIDER, F. The economics of the hidden economy. Northampton, MA: Edward Elgar, 2008, 2 v. ISBN 18-437-6354-0.

Vedoucí bakalářské práce:
Ing. Simona Pichová
Ústav ekonomických věd

Datum zadání bakalářské práce: 30. září 2015
Termín odevzdání bakalářské práce: 29. dubna 2016

doc. Ing. Renáta Myšková, Ph.D.
děkanka

L.S.

doc. Ing. Jolana Volejníková, Ph.D.
vedoucí ústavu

V Pardubicích dne 30. září 2015

PROHLÁŠENÍ

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne

Kristýna Königová

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych ráda poděkovala především Ing. Simoně Pichové za její odbornou pomoc, cenné rady, připomínky a pomoc při vytvoření mé bakalářské práce. Také bych ráda poděkovala své rodině za podporu při studiu.

ANOTACE

Tématem bakalářské práce je Komparace stínové ekonomiky v Evropské unii. Práce seznamuje s problematikou základních pojmů, uvádí teoretická východiska a definice. Práce také pojednává o způsobech měření stínové ekonomiky a popisuje vývoj stínové ekonomiky v Evropské unii. Důležitou součástí práce tvoří komparace vybraných států Evropské unie a závěrečné zhodnocení.

KLÍČOVÁ SLOVA

šedá ekonomika, černá ekonomika, příčiny a důsledky šedé ekonomiky, nelegální práce, daňové zatížení, metody měření šedé ekonomiky

TITLE

Comparison of the shadow economy in the European Union

ANNOTATION

The topic of the bachelor work is Comparison of the shadow economy in the European Union. The thesis introduces the issue of basic concepts, the work provides theoretical knowledge and definition. The thesis deals with methods of measuring the shadow economy and describes development of shadow economy in European Union. The important part of the work is comparison of selected states of European Union and evaluation of the topic.

KEYWORDS

shadow economy, causes and consequences of shadow economy, illegal work, tax evasion, measuring of shadow economy

OBSAH

ÚVOD	11
1 TEORETICKÁ VÝCHODISKA STÍNOVÉ EKONOMIKY	12
1.1 Definice stínové ekonomiky	12
1.1.1 Šedá ekonomika	13
1.1.2 Domácí produkce.....	13
1.1.3 Černá ekonomika.....	14
1.2 Projevy šedé ekonomiky	15
1.2.1 Práce na černo.....	15
1.2.2 Podnikání a platby v hotovosti	17
2 VZNIK A DOPADY STÍNOVÉ EKONOMIKY	18
2.1 Příčiny vzniku stínové ekonomiky.....	18
2.1.1 Daně a příspěvky na sociální pojištění	18
2.1.2 Intenzita regulace	19
2.1.3 Sociální transfery	20
2.1.4 Migrace obyvatelstva.....	20
2.2 Důsledky stínové ekonomiky.....	20
2.2.1 Pozitivní dopady	20
2.2.2 Negativní dopady.....	21
3 OPATŘENÍ PROTI STÍNOVÉ EKONOMICE	23
3.1 Snížení daňového zatížení	23
3.2 Zesílení kontroly, sankcí a vynucování pravidel	24
3.3 Podmínky pro cizince na českém trhu práce	25
3.3.1 Zaměstnávání cizinců v postavení zaměstnanců	25
3.3.2 Podnikání cizinců s živnostenským oprávněním	25
3.4 Prevence a informovanost	26
4 ZPŮSOBY MĚŘENÍ STÍNOVÉ EKONOMIKY	27
4.1 Přímé metody.....	27
4.1.1 Výběrová šetření.....	27
4.1.2 Sledování daňových úniků.....	28
4.2 Nepřímé metody.....	28
4.2.1 Metody rozporů.....	29
4.2.2 Monetární metody.....	29
4.2.3 Metody trhu práce.....	32
4.2.4 Metody fyzického inputu	33
4.2.5 Vícefaktorové kombinované metody.....	33
5 KOMPARACE STÁTŮ EVROPSKÉ UNIE	35
5.1 Vývoj stínové ekonomiky v EU.....	36
5.2 Klasifikace států Evropské unie.....	37

5.3	Komparace vybraných skupin států	42
5.4	Komparace stínové ekonomiky ve všech státech EU	44
5.5	Rozložení stínové ekonomiky dle klasifikace ekonomických činností	46
ZÁVĚR.....		48
POUŽITÁ LITERATURA		49

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Vstup zemí Evropské unie v jednotlivých letech	35

SEZNAM ILUSTRACÍ

Obrázek 1: Rozdělení stínové ekonomiky	14
Obrázek 2: Lafferova křivka	24
Obrázek 3: Vývoj stínové ekonomiky v Evropské unii v letech 2004 – 2014 (v % HDP).....	36
Obrázek 4: Velikost stínové ekonomiky ve členských zemích severní Evropy v roce 2014 (v % HDP)	38
Obrázek 5: Velikost stínové ekonomiky ve členských zemích západní Evropy v roce 2014 (v % HDP)	39
Obrázek 6: Velikost stínové ekonomiky ve členských zemích jižní Evropy v roce 2014 (v % HDP).....	40
Obrázek 7: Velikost stínové ekonomiky ve členských zemích střední Evropy v roce 2014 (v % HDP)	41
Obrázek 8: Velikost stínové ekonomiky ve členských zemích východní Evropy v roce 2014 (v % HDP)	42
Obrázek 9: Průměrná velikost stínové ekonomiky ve skupinách států Evropské unie v roce 2014 (v % HDP).....	43
Obrázek 10: Srovnání velikosti stínové ekonomiky v členských státech EU v roce 2014	44
Obrázek 11: Velikost stínové ekonomiky ve členských státech EU v roce 2014	46
Obrázek 12: Velikost stínové ekonomiky dle klasifikace ekonomických činností ve vybraných státech EU v roce 2013.....	47

SEZNAM ZKRATEK A ZNAČEK

CETA	Centrum ekonomických a tržních analýz
ČR	Česká republika
EU	Evropská unie
HDP	Hrubý domácí produkt
Sb.	Sbírka zákonů

ÚVOD

V ekonomice každé země lze nalézt sektor, který je označován jako stínová ekonomika. S tímto fenoménem se lidé setkávají takřka každý den, když dávají spropitné v restauracích nebo nakupují ve stáncích ovoce. Nevědomky tak přispívají k jejímu zvyšování, aniž by chtěli. Avšak někteří se do tohoto sektoru zapojují zcela záměrně. Špatně nastavené daňové zatížení, nejasné zákony nebo možnost nebýt omezován nařízeními a dohledem vede často lidi k tomu, aby se uchýlili ke stínovým aktivitám. Jednotlivé státy se snaží se stínovou ekonomikou bojovat zejména prostřednictvím informování a vzdělávání veřejnosti, zlepšováním právního systému, důslednějším kontrolováním a ukládáním sankcí.

Neustále se vypracovávají statistiky a studie, zabývající se velikostí stínové ekonomiky, jejím vznikem, rozvojem a informacemi o jejích účastnících. Bohužel je velmi obtížné získat úplné informace o celkové stínové ekonomice, protože její účastníci chtějí zůstat skryti. Proto jsou tato data pouze odhadována a není možné je postihnout v plném rozsahu. Bakalářská práce vychází především z prací M. Fasmanna a F. Schneidera, kteří se touto problematikou dlouhá léta detailně zabývají.

Cílem této práce je komparace stínové ekonomiky v členských státech Evropské unie. Práce je rozdělena do pěti kapitol. První kapitola se zabývá teoretickým vymezením pojmu stínová ekonomika a jejími hlavními projevy. Druhá kapitola pak podrobněji vysvětluje příčiny vzniku neoficiálního sektoru a důsledky jeho existence, a to jak pozitivní, tak negativní. Třetí kapitola se věnuje opatřením proti stínové ekonomice, prostřednictvím kterých se státy snaží regulovat její velikost. Čtvrtá část práce popisuje měření stínové ekonomiky. Metod, jak změřit šedou ekonomiku je mnoho, avšak samotná realizace je velmi obtížná, protože aktivity v neoficiálním sektoru jsou skryté. Pátá kapitola je věnována komparaci stínové ekonomiky v Evropské unii. Tato kapitola se nejprve zaměřuje na vývoj stínové ekonomiky v Evropské unii, a to od roku 2004, kdy došlo k největšímu rozšíření EU, do roku 2014. V práci budou rozděleny státy Evropské unie do několika skupin podle geografického hlediska a tyto skupiny porovnány mezi sebou. Dále budou detailně porovnány všechny státy Evropské unie za rok 2014 a budou zmíněna ekonomická odvětví, ve kterých se stínová ekonomika objevuje nejčastěji.

Při zpracování bakalářské práce byla použita zejména metoda deskripce při popisu pojmu stínové ekonomiky, jejích příčinách, důsledcích a způsobech měření, dále metoda analýzy a komparace.

1 TEORETICKÁ VÝCHODISKA STÍNOVÉ EKONOMIKY

Problematika stínové ekonomiky je velmi diskutovaným tématem. Ačkoliv se toto téma zpracovává a zkoumá poměrně krátkou dobu, existuje prakticky odněpaměti. Předpokládá se, že některé stínové aktivity existovaly už ve starověku, ale komplexní studie se začaly objevovat až na začátku sedmdesátých let 20. století.

Pojem stínová ekonomika má mnoho definic. Ačkoliv se stínová ekonomika dotýká prakticky všech států, neexistuje jedna správná nebo univerzální definice, neboť nelze použít stejnou definici pro země vyspělé a pro země rozvíjející se. V jednotlivých zemích a jejich různých fázích ekonomického a sociálního rozvoje se stínová ekonomika projevuje různou silou. Můžeme říct, že v zemích s tržní ekonomikou je hlavní příčinou vzniku stínové ekonomiky daňový systém, kdežto v zemích s centrálně plánovanou ekonomikou jde především o nerovnováhu nabídky a poptávky na trhu [8].

1.1 Definice stínové ekonomiky

Mnoho autorů (např. M. Fassmann, F. Schneider, E. Feige, V. Tanzi, K. Macaffé) využívá mnoho přívlastků pro tuto problematiku. Jsou jimi například pojmy – šedá, skrytá, neoficiální, černá, duální, podzemní, paralelní či stínová ekonomika. Pestrost, jak jsem již zmínila, můžeme také spatřit v množství definic této oblasti. Rozdílnost těchto definic je především v popisu prvků stínové ekonomiky a v kritériích, která se používají pro rozhodnutí o zařazení či nezařazení těchto prvků do stínové ekonomiky.

Za hlavní prvky stínové ekonomiky jsou nejvíce považovány aktivity nebo činnosti. Například Kerrick Macafee vysvětluje stínovou ekonomiku jako: „*ekonomickou aktivitu, plodící příjmy tomu, kdo ji provozuje, které nemohou být odhadnuty z žádných statistických zdrojů užívaných k sestavování hrubého domácího produktu*“ [19]. Naopak např. Vito Tanzi uvádí jako základ příjem. Stínovou ekonomiku popisuje jako příjem, který není oznámen daňovému úřadu [29].

Existují také skupiny autorů, kteří užívají různá kritéria pro definování stínové ekonomiky. První skupina využívá při definici stínové ekonomiky statistické kritérium. Podle tohoto kritéria dělí činnosti na registrované a neregistrované v oficiálních statistikách. Problémem však je, že pojem stínové ekonomiky se stává závislým na vymezení statistických metod a výpočtů, které se často odlišují z hlediska jednotlivých statistických orgánů.

Druhá skupina autorů vyzdvihuje legální aspekty jako klasifikační kritérium. V praxi však většinou dochází k propojení kritéria statistického s kritériem legálním a vzniká tak „klasické“ kritérium pro rozlišení stínové ekonomiky [9].

Zjednodušeně řečeno, stínová ekonomika představuje především směsici různých nelegálních nebo pololegálních hospodářských činností, které jsou zatajovány a vyhýbají se státnímu usměrňování a zdaňování. Tento sektor v podstatě není zahrnut (nebo je podchycen jen nepřesně) ve statistikách hrubého domácího produktu (HDP).

Nejvíce výstižná a podle mého názoru kompletní definice stínové ekonomiky je všeobecná definice Martina Fassmanna: *„Stínovou ekonomiku můžeme tedy charakterizovat jako ty příjmy resp. činnosti, jejichž nejbyťostnějším zájmem je, aby zůstaly skryty (alespoň před orgány státního represivního aparátu), dále neformální aktivity nebo transakce, které nezahrnují platby a které jsou určeny ušetřit nákupy a konečně ty činnosti, které v konečném důsledku sice vedou k oficiálním příjmům, ale jejichž samotný zdroj či lépe řečeno cesta jejich nabytí je v rozporu s platnými zákonnými pravidly, nařízeními a dohodami“* [8].

1.1.1 Šedá ekonomika

Šedá ekonomika zahrnuje činnosti, které jsou svou podstatou legální, ale jsou skrývány před úřady. Tyto činnosti porušují běžné etické a morální normy, avšak většinou se pohybují na hranici zákona, a proto jsou těžko právně postížitelné. Skrývání před úřady může mít různé důvody, mezi hlavní patří zejména snaha vyhnout se zdanění nebo regulacím.

Do oblasti šedé ekonomiky se řadí například daňové úniky, provádění licencovaných činností bez licence, práce na černo nebo podplácení. Mezi nejrozšířenější projevy šedé ekonomiky patří zejména podplácení, práce na černo a podnikání s platbami v hotovosti, které jsou blíže popsány v další podkapitole [14], [27].

1.1.2 Domácí produkce

Do domácí produkce patří činnosti, které jsou prováděny členy domácnosti doma nebo ve svém okolí. Tyto aktivity jsou prováděny většinou bezplatně nebo na základě barteru¹ a důvodem bývá ušetřit nákupy.

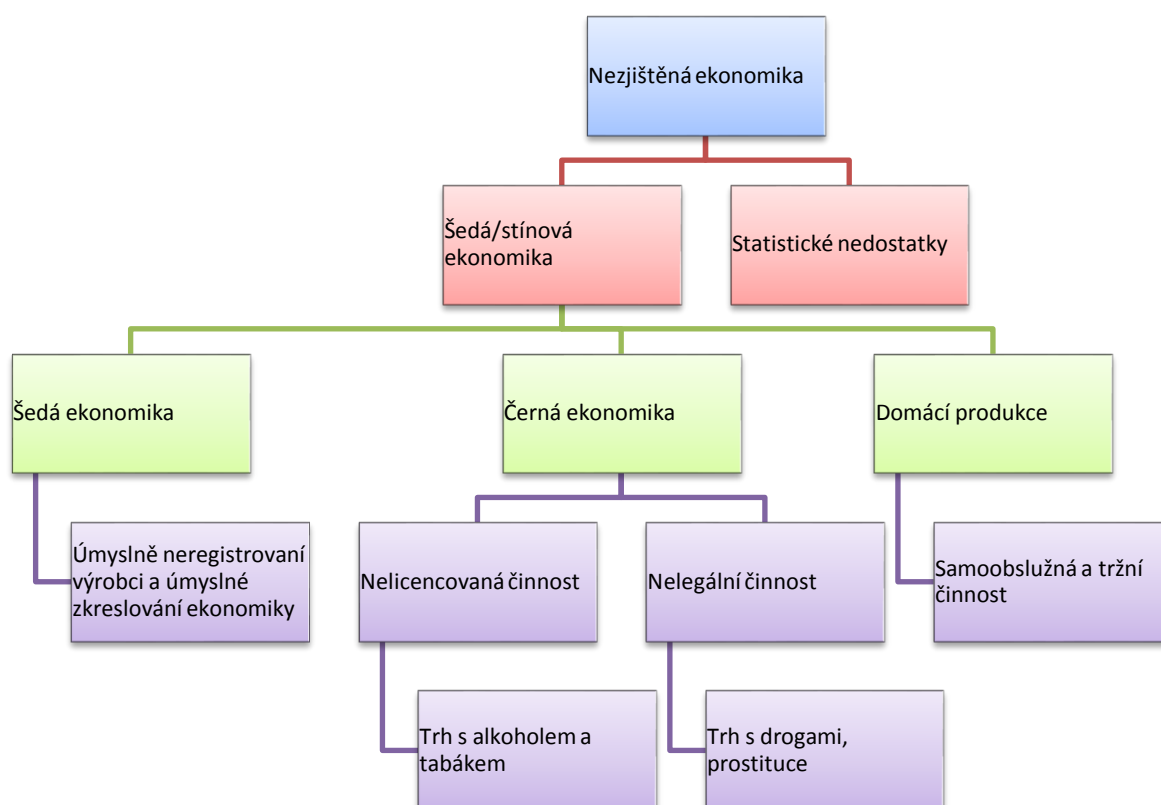
¹ barter neboli směnný obchod, je výměna zboží či služeb za jiné služby nebo zboží bez použití peněz

Patří sem například úklid domácnosti, péče o dům nebo byt, drobná pěstivelská a chovatelská činnost a sousedská výpomoc [8], [14]. Domácí produkce je zcela neškodná a je přirozenou součástí života.

1.1.3 Černá ekonomika

Černá ekonomika zahrnuje činnosti, které porušují zákony dané země nebo zákony mezinárodní. Jedná se o činnosti, které jsou svou podstatou nelegální a jsou trestně postižitelné. V užším smyslu se do této skupiny řadí například nelicencovaná produkce alkoholu nebo pašování a prodej nelicencovaného zboží. V širším smyslu černá ekonomika zahrnuje pašování drog, obchod s bílým masem, obchod se zbraněmi, zpronevěry, padělání peněz, krádeže a další. Společným znakem těchto činností je snaha získat příjem nezákonným způsobem [9], [27].

Toto rozdělení zobrazuje následující obrázek 1.

Obrázek 1: Rozdělení stínové ekonomiky

Zdroj: [27]

1.2 Projevy šedé ekonomiky

Pokud nazýváme ekonomiku „šedou“, je zřejmé, že se jedná o oblast neoficiální ekonomiky. Nejde přímo o nelegální činnosti, ale o ty, které se nacházejí se na hranici zákona a jsou pečlivě skryty před státními institucemi. Šedá ekonomika se stává součástí každodenního života, kdy se například můžeme setkat s člověkem, který sice pracuje, ale ze svého příjmu neodvádí daň ani další povinné platby. Dalším projevem šedé ekonomiky je prodej zboží v restauracích, kdy většina plateb v hotovosti se nepřiznává do účetnictví.

Neméně důležitou oblastí šedé ekonomiky je podplácení, které je ve většině států postihováno, jelikož zvýhodňuje subjekty, které jednají nemorálně, a tím narušuje hospodářskou soutěž. Tento jev je však velmi těžko sledovatelný a projevuje se v různých podobách. V dnešní době nejde už pouze o přímé finanční dary, ale například o drahé zahraniční dovolené nebo luxusní auto za symbolickou cenu [11].

Tato podkapitola je věnována dvěma nejrozšířenějším projevům šedé ekonomiky: práci na černo a drobnému podnikání, kde probíhají platby v hotovosti, z nichž pouze část je evidována a přiznávána.

1.2.1 Práce na černo

Práce na černo je jedním z nejrozsáhlejších projevů šedé ekonomiky. Tento pojem není odborným termínem, avšak v našich podmínkách již zdomácněl a je používán i v odborných studiích. Jedná se o činnosti, které jsou legální svou podstatou a mohly by být započítány do hrubého domácího produktu. Tyto činnosti však nejsou přihlášeny, neplynou z nich daně a platby na sociální pojištění, a tím se stávají nelegálními.[8] U zahraničních pracovníků pak při těchto činnostech nejsou splněny povinné imigrační formalities jako například pracovní povolení atd.

Mezi případy práce na černo patří například provádění různých služeb bez dokladu, nezdaněné brigády nebo být přihlášen na úřadu práce a zároveň mít příjem z určité činnosti. V analýzách Evropské komise je popsáno toto členění práce na černo [8]:

- neformální dvojí zaměstnání (moonlighting),
- neformální výdělečná činnosti migrujících pracovníků,
- neformální příležitostné nebo dočasné práce,
- domácí práce a práce na částečný úvazek,

- tradiční/innovativní mix práce na černo v malých a rodinných organizačních jednotkách.

Nejrozšířenějším typem práce na černo je neformální dvojí zaměstnání. Jedná se o lidi, kteří sice mají své oficiální zaměstnání nebo oficiálně podnikají, ale ve volném čase se věnují další práci a tyto výtěžky nepřiznávají příslušným orgánům. Tento styl dvojí práce je rozšířen ve všech zemích Evropské unie. Patří sem například různé „melouchy“, především v oblasti domácích prací, řemeslnictví nebo účetnictví, ale také studentské brigády. Tato práce je často dočasná nebo jednorázová a její produktivita není tak vysoká, aby se zaměstnavateli vyplatilo oficiálně pracovníky zaměstnat a odvádět za ně dávky státu [31].

Neformální výtěžná činnost migrujícího obyvatelstva zahrnuje především pracovníky z méně rozvinutých zemí. Migrace obyvatelstva je nemalou příčinou vzniku práce na černo, zejména díky volnosti pohybu osob mezi členskými státy Evropské unie. Pracovník tedy může pracovat v jiném členském státě EU bez zvláštních povolení. Patří sem však také pracovníci, kteří se na území státu dostanou ilegální cestou a jsou ochotni udělat vše proto, aby nebyli odhaleni, tedy pracovat i za běžně nepřijatelných podmínek [3], [8].

Neformální příležitostné nebo dočasné práce jsou typické pro ekonomicky neaktivní obyvatelstvo, jako jsou ženy v domácnosti, důchodci nebo studenti. Do tohoto typu práce na černo můžeme zahrnout roznášení letáků, doučování, venčení psů apod. Příjmy z těchto příležitostných prací nejsou nijak vysoké, proto by po zdanění pracovníkům skoro nic nezbylo a nebyli by ochotni věnovat těmto činnostem svůj čas v oficiálním sektoru [8].

Rozvojem trendů ve společnosti se rozšiřují domácí práce a práce na částečný úvazek. Dříve se o domácí práce starala žena v domácnosti, tudíž tyto práce nebyly poptávány. Dnes je ovšem běžné najmout si na tyto činnosti pracovníky a věnovat svůj čas vydělávání peněz. Nakonec je to výhodnější, protože prací si vydělají mnohem více peněz než úklidem své vlastní domácnosti.

Mix práce na černo v rodinných podnicích je založen především na tradicích. Hlavním cílem je udržení rodinného hospodářství a vytvořený zisk poté náleží všem pracujícím členům. Ovšem ne všichni jsou oficiálně vedeni jako zaměstnanci [8], [20].

Důvody, proč občané pracují na černo, jsou nejen ekonomické, ale mohou být také sociální, demografické či etnické. Hlavní ekonomickou motivací je zvýšení příjmu. Občan může chtít pracovat na černo, pokud je příjem z jeho legálního zaměstnání nedostatečný. Tato motivace narůstá zejména v období ekonomické krize, růstu zdanění nebo v období, kdy

dochází ke zpomalování ekonomického růstu země. Dalším stimulem je zadlužení, které se projevuje zatajováním příjmů či zhorčováním hospodářského výsledku. Velmi důležitým faktorem je daňový tlak, kdy sazba daně může připadat subjektu nespravedlivě vysoká, proto se zvyšuje nechuť daň platit a tím je motivován k práci na černo. Mezi další motivy můžeme zařadit nezaměstnanost, chudoba a nedostačující nabídka práce [2], [4], [8].

1.2.2 Podnikání a platby v hotovosti

Nemalou část šedé ekonomiky tvoří menší podnikatelské subjekty, které nepřiznávají část své produkce nebo zisků státním orgánům. Do této skupiny můžeme zařadit malé obchody, bary, restaurace, hotely a další, kteří vykazují pouze část svých příjmů a tím se snaží vyhnout zdanění zbytku jejich výdělku. Nejedná se však o subjekty, které pracují v neoficiální části ekonomiky. Naopak jsou nahlášeni na všech příslušných úřadech, drží podnikatelská oprávnění a odvádějí stanovené platby, avšak ne z celých svých příjmů.

Podmínkou a podstatou takové činnosti je podnikání založené na placení v hotovosti. Tím ztrácí stát přehled o pohybu peněz a podnikatel tak před ním může nějakou hotovost skrýt. Subjekty, které působí na trhu, kde většina plateb probíhá elektronicky, mají menší možnost se takovýchto aktivit účastnit. Dá se tedy předpokládat, že čím vyšší je počet elektronických plateb, tím menší je trh šedé ekonomiky, proto se u nás také projednává nový zákon o elektronické evidenci tržeb. Například v zemích jako Velká Británie nebo Nizozemí je vysoká úroveň používání elektronických plateb, naopak v zemích jako Bulharsko a Rumunsko se ve většině případů platí v hotovosti a elektronické platby jsou zde ojedinělé.

Díky nedostatku prostředků kontroly, kterou by měly státní instituce provádět, se vytváří prostor také pro činnosti černé ekonomiky a kriminální činnosti. Platby v hotovosti, které se těžko zachytávají, mohou podporovat například legalizaci výnosů z trestné činnosti, tzv. praní peněz [25].

2 VZNIK A DOPADY STÍNOVÉ EKONOMIKY

O příčinách a důsledcích vzniku stínové ekonomiky pojednávají ve svých pracích např. F. Schneider [22], D. Enste [5] nebo M. Fasmann [8]. Následující kapitola je zaměřena na hlavní příčiny stínové ekonomiky obecně (v tržních ekonomikách), a to z pohledu mikroekonomického, tedy co motivuje občany, aby vstupovali do stínu ekonomiky. Dále popisuje důsledky vzniku neoficiálního sektoru, které jsou makroekonomické, celospolečenské.

2.1 Příčiny vzniku stínové ekonomiky

Názory na příčiny stínové ekonomiky se mohou lišit podle autorů. Příčiny samotné se také různí podle jednotlivých zemí a různých fází jejich sociálně ekonomického rozvoje. Například v zemích s tržní ekonomikou patří na první místo daňové zatížení, avšak v zemích s centrálně plánovanou ekonomikou je hlavní příčinou přílišná centralizace, a tím prohlubující se nerovnováha nabídky a poptávky na trhu [8].

Mezi hlavní příčiny vzniku šedého sektoru patří daňové zatížení, příspěvky na sociální pojištění, intenzita regulace, sociální transfery a migrace obyvatelstva.

2.1.1 Daně a příspěvky na sociální pojištění

Podle Schneidera [22] i Fassmanna [11] je daňové zatížení tím nejhlavnějším důvodem pro vznik stínové ekonomiky. Daně jsou k existenci státu nezbytně nutné, avšak najdou se tací, kteří to odmítají. Daně fungují na principu nenávratnosti a neekvivalence, to znamená, že za ně nemůžeme očekávat zpět stejnou platbu nebo objem služeb. Navíc se daně přerozdělují jen určeným subjektům. To vše může občanům nebo firmám připadat nespravedlivé, a proto stoupá neochota daně platit nebo snaha částku alespoň snížit. Tím se nabízí příležitost zatajit určité příjmy státu a ušetřit je pro sebe. Podobné je to i u sociálního pojištění, které má charakter daně a je pro ekonomické subjekty také zatížením.

Čím větší je rozdíl mezi celkovými náklady na práci v oficiálním a neoficiálním sektoru, tím je větší motivace občanů uchýlovat se ke stínovým aktivitám. Ale ani snížení daní nemusí nutně vést ke snížení stínové ekonomiky. Důvodem může být skutečnost, že ať už jsou daně jakkoliv nízké, ve stínové ekonomice jsou nulové. Důležitou roli hrají také osobní vztahy a preference občanů. Snížení daní by však mohlo velikost stínové ekonomiky alespoň stabilizovat a zabránit dalšímu růstu [2], [4].

Dalším aspektem růstu stínové ekonomiky je složitost daňového systému. Pokud je daňový systém složitý a nepřehledný, vzniká místo pro stínové aktivity. Příkladem jsou daňové úniky, které jsou často i nevědomé, protože se subjekt nevyzná v daňových předpisech. Navíc tyto daňové úniky jsou ve složitém systému těžko kontrolovatelné.

2.1.2 Intenzita regulace

Jako další příčina existence stínové ekonomiky je vyznačována intenzita regulací. Jedná se o veškeré zákony a nařízení, která ekonomickým subjektům něco nařizují a vyznačují určité mantinely. Jde například o hygienické, bezpečnostní a ekologické předpisy, požadavky na licenci, minimální mzdu, pracovní omezení pro cizince, obchodní bariéry, regulace cen a další. Samozřejmě ne všechna pravidla a regulace nutí občany ke vstupu do stínové ekonomiky. Nezáleží pouze na rozsahu regulace, ale také na kvalitě. Rozsah může být zvýšen velmi snadno, ale s kvalitou už to tak jednoduché není. Přitom čím vyšší je kvalita, tím je vyšší a lepší účinnost a dosahování cílů. S tím souvisí také kvalita úřadů, policie i legislativy [11].

Velmi citlivou oblastí ekonomiky je pracovní trh. Na trhu práce je nejdůležitější právní normou zákon č. 262/2006, zákoník práce [32]. Ten mimo jiné obsahuje podmínky propouštění zaměstnanců, jejich najímání i to, jak s nimi má být zacházeno. Jde o nalezení rovnováhy mezi ochranou zaměstnaneckých zájmů a volností zaměstnavatelů. Zvýšení množství regulací je příčinou zdražení pracovní síly, což vede ke zvýšení nákladů jak pro zaměstnavatele, tak pro zaměstnance. Ne všichni pracovníci jsou ovlivněni intenzitou regulací. Většinou vzdělanější a kvalifikovanější pracovníci chtějí dlouhodobě vyrovnané příjmy a jistoty, a proto jsou ochotni snést vyšší náklady. Fassmann [8] uvádí, že kvůli nižším nákladům přecházejí do stínové ekonomiky často méně kvalifikovaní pracovníci a lidé s horším zázemím.

Další významnou oblastí regulace je zakládání firem. Složitost založení firmy může být další motivací ke vstupu do stínové ekonomiky. Důležitou roli hraje časová, finanční a procedurální náročnost založení firmy. Avšak u nás zákon č. 90/2012 Sb., o obchodních korporacích [33] trochu polevil v pravidlech založení firmy oproti minulosti. Například u společnosti s ručením omezením je minimální výše vkladu 1 Kč, na druhou stranu založení firmy v České republice může trvat několik týdnů. To se může zdát jako nepodstatné, ale také to může být důvodem pro menší počet nově vznikajících firem, protože v zahraničí je tato doba mnohem kratší.

2.1.3 Sociální transfery

Tím, že existují sociální dávky, vzniká další motivace některých občanů ke vstupu do stínu ekonomiky. Dávky demotivují některé lidi k práci, protože je pro ně výhodné pobírat například podporu v nezaměstnanosti a zároveň pracovat v neoficiálním sektoru. Jejich celkový příjem je pak vyšší a tito lidé nemají potřebu hledat uplatnění v sektoru oficiálním. Ovšem zneužívání těchto dávek je velkým problémem [5], [11].

2.1.4 Migrace obyvatelstva

Tento problém se týká především zakládajících států Evropské unie (tj. Francie, Německo, Itálie, Benelux, ale také ČR v menším měřítku), kam přicházejí jednak oficiální přistěhovalci ze členských zemí EU, ale také nelegální přistěhovalci ze třetích zemí mimo EU. V každé zemi je nabízena jiná práce na černo pro tyto imigranty, např. v Německu se rozvíjí stánkový prodej, v Itálii se jedná hlavně o práci v zemědělství. Většina imigrantů pochází z chudých zemí a nuzných podmínek, proto jsou ochotni pracovat načerno, bez pojištění, za nízkou mzdu nebo ve špatných pracovních podmínkách. Tím roste stínová ekonomika, jelikož pro zaměstnavatele je jednodušší zaměstnat takového pracovníka, než kdyby musel každého zaměstnance zdlouhavě a riskantně přemlouvat [3].

2.2 Důsledky stínové ekonomiky

Na to, jaké dopady má stínová ekonomika, neexistuje jeden názor. Některé názory jsou takové, že stínová ekonomika působí pouze negativně na ekonomiku státu, jiné hovoří i o pozitivních důsledcích. Každá společnost si musí uvědomit, jestli chce proti stínové ekonomice bojovat nebo zda by bylo lepší si jí nevšímat či podporovat. Pokud se uvažují celospolečenské dopady, dělí se důsledky stínové ekonomiky na pozitivní a negativní, ale slovo pozitivní nechápeme jako správný [11].

2.2.1 Pozitivní dopady

Některé poznatky říkají, že stínová ekonomika působí jako zdroj růstu národního produktu a tím zvyšuje elasticitu hospodářského systému. Pozitivní důsledky může mít stínová ekonomika zejména v období transformace tím, že udržuje funkci ekonomiky, jelikož v oficiální ekonomice jsou náklady na výrobu vysoké. Někteří autoři dokonce tvrdí, že stínová ekonomika je pilířem sociální stability v těžkých dobách, kdy může přispívat k udržení sociálního klidu a umožňuje přežití určitým skupinám obyvatelstva. Stínová ekonomika může také působit kladně v dobách krize, jelikož zvyšuje příjmy obyvatelstva a vytváří nová

pracovní místa [11]. Podle Schneidera [21] se až dvě třetiny peněz vydělaných ve stínu ekonomiky vrátí do oficiálního sektoru formou financí vynaložených k uspokojení dlouhodobých potřeb spotřebního zboží.

Neoficiální ekonomika může také poskytovat novým podnikatelům tržní zkušenosti a přinášet nové nápady do ekonomiky. Jelikož je vstup na trh stínové ekonomiky jednodušší a náklady jsou nižší, může zde vzrůst efektivnost a konkurenceschopnost. Podnikatel může trh nejprve „vyzkoušet“ a poté své služby nebo zboží legalizovat a založit oficiální společnost. Tento předpoklad však nemá mnoho stoupenců.

Jako další klad stínové ekonomiky je uváděn její význam pro rozvoj trhu práce. Neoficiální ekonomika může působit jako nový zdroj zaměstnání a tím snížit nezaměstnanost. Lidé pracující v neoficiálním sektoru by byli jinak nezaměstnaní. Toto pozitivum se však vyskytuje především v teorii. V praxi je totiž většina takovýchto pracovníků registrována na úřadu práce a pobírá sociální dávky. [9]

2.2.2 Negativní dopady

Ačkoliv možná existují nějaké kladné dopady stínové ekonomiky, její existence a růst vzbuzuje skutečné obavy. Stínová ekonomika působí negativně na oficiální sektor z několika různých důvodů.

Mezi největší zápor patří snižování daňových výnosů státu. Nepřiznané aktivity nejsou podrobeny výběru daní a sociálního pojištění. Fassmann píše: „*stínová ekonomika podkopává účinné státní řízení ekonomiky*“ [8]. Stínová ekonomika způsobuje odliv prostředků z oficiálního do neoficiálního sektoru, a to ztěžuje státu dosáhnout a udržet makroekonomickou rovnováhu.

Dalším problémem je, že podnikatelé i domácnosti mají sklon zpochybňovat právní rámec a přepisy. Dochází k porušování například pracovněprávních předpisů, bezpečnosti práce nebo ochrany životního prostředí. To může vést k nenávratným škodám na životě nebo životním prostředí. Při nejmenším můžeme říct, že se snižuje životní úroveň občanů, protože pracovníci v neoficiálním sektoru nemají nárok na všechny výhody, jako nárok na nemocenskou nebo hygienické a bezpečnostní předpisy [11], [24].

S rostoucí velikostí stínové ekonomiky souvisí také ztráta výkonnosti a neefektivní alokace zdrojů. Neoficiální ekonomika může celkově narušovat stabilitu a důvěryhodnost institucí i systému celé společnosti.

Existence stínové ekonomiky podporuje úplatkářství a rozvoj korupce. Okrádání nebo nedodržování dohod může nenávratně narušit i relativně stabilizované společnosti. Příliv peněžních prostředků mafií a kriminálních organizací deformuje trh a snižuje efektivnost.

V neposlední řadě je problémem zkreslování statistik. Díky nedostatku věrohodných informací se snižuje účinnosti vládních rozhodnutí a obtížněji se provádí kvalifikovaná hospodářská politika [8].

3 OPATŘENÍ PROTI STÍNOVÉ EKONOMICE

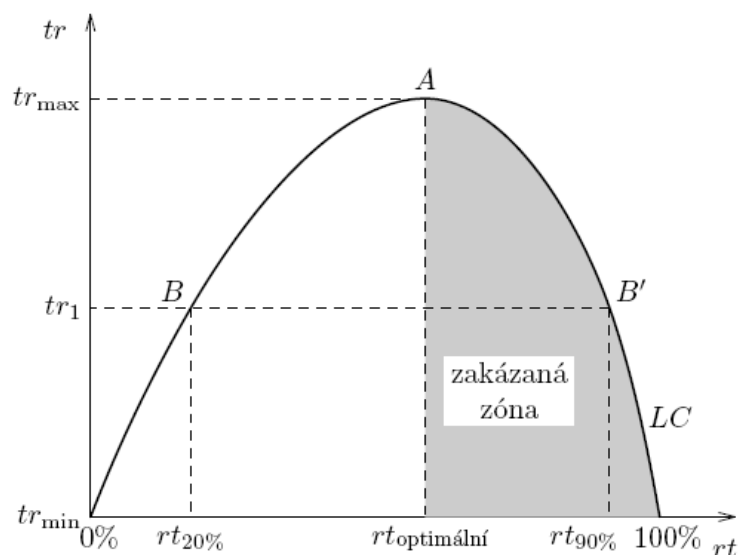
Šedá ekonomika je součástí ekonomik všech států světa. V Evropské unii je odhadovaný objem šedé ekonomiky až 2 biliony eur a tvoří 8 až 30%ní podíl na HDP jednotlivých členských zemí [25]. Toto číslo je sice velmi vysoké, ale také představuje prostředky, které se použijí v oficiálním sektoru ekonomiky. Prostředky, které si subjekty vydělají v rámci stínové ekonomiky, utrácejí za produkty a služby v oficiální ekonomice. Na druhou stranu zde existují morální důvody, které by měly subjekty od těchto činností odrazovat. Ovšem někteří lidé se necítí, že by porušovali nějaké morální zásady.

Šedá ekonomika oficiální sektor doplňuje a doprovází ho. Tedy pokud oficiální ekonomika roste, roste také šedá ekonomika, někdy i rychleji. Pokud dojde k poklesu oficiální ekonomiky, šedá ekonomika také klesá, ale někdy i pomaleji. Úplné odstranění šedé ekonomiky je pojem spíše utopický. Jednalo by se o ideální stav na trhu, avšak v praxi těžko dosažitelný. Existují však alespoň možnosti omezení rozsahu šedé ekonomiky [8].

3.1 Snížení daňového zatížení

Skoro ve všech případech vzniku stínové ekonomiky je jako důvod na prvním místě daňové zatížení. V předchozí kapitole byla zmíněna závislost velikosti stínové ekonomiky na daňovém zatížení. Jednoduše řečeno, když vzroste daň, vzroste také šedá ekonomika. Tato přímá úměra však neplatí i naopak. Při snížení daní se šedá ekonomika nezmenší, ale pouze se ustálí na jedné úrovni na určitý čas. Úkolem států by tedy mělo být nalezení vhodné výše daně tak, aby nadměrně nezatěžovala subjekty v oficiální části ekonomiky, a zároveň udržovala stínovou ekonomiku v „přijatelném“ rozsahu [5].

Vztah mezi mírou zdanění a vybraných výnosů z daní od subjektů v oficiálním sektoru zobrazuje Lafferova křivka.

Obrázek 2: Lafferova křivka

Zdroj: [13]

Z obrázku 2 je patrné, že míra zdanění a výše daňových výnosů nesouvisí přímo úměrně, tzn., že neomezeným zvyšováním daňového zatížení nelze maximalizovat příjmy z daní. Od určitého bodu se křivka zalamuje a příjem z daní se snižuje. Můžeme tedy dosáhnout stejného výnosu z daní při dvou různých mírách zdanění. Bude-li míra zdanění zvolena v rostoucí části křivky, nepůsobí zdanění proti ekonomické aktivitě. Avšak pokud zvolíme míru zdanění v klesající části křivky, v tzv. zakázané zóně, nastane utlumení ekonomických aktivit a tím se rozšíří sektor šedé ekonomiky [13].

Míra zdanění se bude neustále měnit, také v závislosti na ekonomické krizi. Je nemožné tento jev odstranit, i když je daňové zatížení největším důvodem vzniku šedé ekonomiky.

3.2 Zesílení kontroly, sankcí a vynucování pravidel

Subjekty, které vystupují na trhu šedé ekonomiky, zde zůstanou tak dlouho, dokud to pro ně bude výhodnější než v oficiální ekonomice, a to i za rizika jejich odhalení. Je tedy potřeba, aby se zvýšila pravděpodobnost jejich odhalení a zároveň, aby udělené sankce byly vyšší než výnosy z šedé ekonomiky [11].

Ve všech zemích Evropské unie je postupně zesilována kontrola dodržování daňových, pojistných, ale také pracovněprávních předpisů, čímž se zvyšuje riziko odhalení stínových aktivit. Pokud se například zvýší pravděpodobnost odhalení práce na černo, může se snížit účast některých skupin na těchto aktivitách [1].

3.3 Podmínky pro cizince na českém trhu práce

Pracovní trh a s ním související práce na černo je velmi pravděpodobným místem, kde se běžní občané setkávají se stínovou ekonomikou. Proto následující podkapitola zmiňuje opatření přímo na území České republiky.

Podmínky zaměstnávání cizinců v České republice upravuje zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti [34] a zákon č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání [35]. Zákon o zaměstnanosti upravuje podmínky pro zaměstnávání cizinců v postavení zaměstnanců, zákon o živnostenském podnikání upravuje postavení cizinců s živnostenským oprávněním. Samozřejmě i tyto zákony bývají obcházeny.

3.3.1 Zaměstnávání cizinců v postavení zaměstnanců

Od vstupu České republiky do EU rozeznáváme dvě skupiny cizinců: občany EU a Švýcarska a občany třetích zemí. Od 1. 5. 2004 nejsou již občané EU a Švýcarska považováni za cizince, tudíž mají volný přístup na český trh práce. Pro výkon svého zaměstnání v ČR nepotřebují pracovní povolení. Jejich zaměstnavatel má pouze oznamovací povinnost vůči příslušnému úřadu práce prostřednictvím tzv. informační karty.

K legálnímu zaměstnávání občanů třetí země je třeba, aby zaměstnavatel získal povolení k získávání zaměstnanců ze zahraničí. Žádost o povolení k zaměstnání cizince podává cizinec, který má přislíbeno na území České republiky zaměstnání. Toto povolení se vydává pro konkrétního zaměstnavatele a konkrétní pracovní místo a úřad práce jej může vydat pouze za podmínky, že se jedná o ohlášené volné pracovní místo, které nelze s ohledem na požadovanou kvalifikaci nebo nedostatek volných pracovních sil obsadit jinak. Povolení je udělováno na jeden rok, přičemž je možné jeho každoroční prodloužení. Po pěti letech pak může občan třetí země získat trvalý pobyt. Výkon práce na území ČR je také podmíněn získáním povolení k pobytu. Zvláštním druhem povolení je modrá karta, která v sobě slučuje povolení k pobytu i k zaměstnání a uděluje se zaměstnanci, který obsadí pozici, která vyžaduje vysokou kvalifikaci [34]. Nevýhodou pro zaměstnavatele je každoroční prodloužování povolení a další aspekty, kdy se zaměstnavatel může uchýlit k zaměstnání levné pracovní síly načerno.

3.3.2 Podnikání cizinců s živnostenským oprávněním

Zahraniční fyzickou osobou jsou občané třetích zemí bez trvalého pobytu na území ČR. Ti však podle novely živnostenského zákona nepotřebují k vydání živnostenského oprávnění

povolení k pobytu za účelem podnikání, ale pouze povolení k dlouhodobému pobytu bez ohledu na účel pobytu. Vznik živnostenského oprávnění u zahraniční fyzické osoby je podmíněn zápisem do obchodního rejstříku. Podnikáním na základě živnostenského oprávnění mnoho občanů třetích zemí obchází povinnost získat od úřadu práce pracovní povolení.

Občané EU a Švýcarska, cizinci s trvalým pobytem a azylanti mají v oblasti živnostenského podnikání stejné právní postavení jako občané ČR. Jejich živnost vzniká dnem ohlášení [35].

3.4 Prevence a informovanost

V boji proti šedé ekonomice by neměla být opomenuta prevence a informovanost občanů. Stát by se měl snažit své občany „přinutit“, aby zůstávali v oficiální ekonomice. Předpokladem je zjednodušení právního řádu tak, aby mu všechny subjekty dobře porozuměly. Může se totiž stát, že subjekt poruší právní normu, aniž by o tom věděl. Je tedy potřeba, aby existoval informační a poradenský systém.

Pokud jsou právní a administrativní složité, mohou vznikat překážky hlavně pro malé obchodníky a společnosti. To můžeme pozorovat zejména v případech, kdy náklady na udržení se v oficiálním sektoru jsou pro malé podnikatele vyšší než ve velkých společnostech, kde vznikají výnosy z rozsahu [20].

Složitost systému je tedy jednou z příčin, která žene lidi k činnostem v šedé ekonomice. Řešením je tedy omezení administrativních požadavků a zjednodušení systému, především pro drobné podnikatele.

4 ZPŮSOBY MĚŘENÍ STÍNOVÉ EKONOMIKY

Stejně jako se vyskytuje velké množství definic stínové ekonomiky, existuje také mnoho metod na její měření. V podstatě lze říci, že co odborník, to definice. Tedy podle toho, jak daný odborník k měření stínové ekonomiky přistoupí, je do jisté míry ovlivněn i výsledek výzkumu.

Měření rozsahu stínové ekonomiky je problematický úkol, při jehož plnění se setkáme hned s několika nesnáze. Kromě výše uvedeného problému s množstvím definic, patří mezi další obtíž výběr metody měření. Metod, které zjišťují velikost stínové ekonomiky, existuje celá řada. Každá metoda je jiná a má své přednosti i nedostatky. Měření je obtížné také díky tomu, že aktivita v šedé ekonomice je ve své podstatě skrytá.

Přesto, že se uvádí velké množství metod měření stínové ekonomiky, mnohdy mají společné to, že jejich výsledky se uvádí v procentech pravidelně zveřejňovaného HDP dané oficiální ekonomiky. Každá metoda má však různé varianty, které se používají odlišně v různých zemích. Obecně se dají metody měření rozdělit na přímé a nepřímé [8], [20].

4.1 Přímé metody

Mezi přímé metody měření stínové ekonomiky se řadí metoda výběrových šetření a metoda sledování daňových úniků. Tyto metody však nejsou považovány za směrodatné, proto se používají především jako doplňkové k metodám nepřímým. Nepřesnost těchto metod je v případě výběrových šetření způsobena neochotou respondentů pravdivě odpovídat na otázky ohledně jejich činnosti ve stínu ekonomiky či nevhodnou formulací dotazníků. V případě sledování daňových úniků lze postihnout pouze registrované subjekty a odhad je tedy schopen zachytit pouze část činností v šedé ekonomice [8], [11].

4.1.1 Výběrová šetření

Metoda výběrového šetření probíhá především prostřednictvím veřejných průzkumů a detailních dotazníků mezi obyvateli. Pomineme-li technickou a organizační náročnost, je také velmi obtížné určit reprezentativní zkoumaný vzorek a sestavit soubor otázek, který dokáže obsahově pokrýt celou oblast stínové ekonomiky. Proto se výběrová řízení zaměřují jen na určitou část šedé ekonomiky. Dále si nemůžeme být jisti pravdivostí obdržených odpovědí, jelikož dotazovaní respondenti nemají většinou zájem odpovídat podle pravdy. Nikdo nechce přiznat, že nějakým způsobem podvádí stát, proto se také setkáváme s celkovou neochotou spolupracovat.

Výhodu této metody můžeme spatřovat v tom, že lze klást přesné dotazy, a tím získat detailnější představu o zkoumané oblasti. Záleží však na kvalitě dotazníku, neboť špatně formulované otázky mohou znehodnotit celý výzkum. Výstupy získané touto metodou se zpravidla používají jako spodní hranice odhadů velikosti stínové ekonomiky [8].

4.1.2 Sledování daňových úniků

Druhou přímou metodou měření velikosti stínové ekonomiky je metoda sledování daňových úniků. Tato metoda se zakládá na porovnání mezi oficiálně přiznanými a zdaněnými příjmy a mezi celkovými příjmy, které zahrnují i příjmy nepřiznané. Ústřední roli zde hrají finanční úřady, které provádějí daňové audity v účetnictví firem. Jelikož většina činností ve stínové ekonomice probíhá právě zatajováním části nebo celého příjmu, je tato metoda poměrně přesná. Na základě údajů poskytnutých finančními úřady lze získat představu o nepřiznaných daňových příjmech, tedy daňových únicích, které tvoří určitý model. Tento model se poté dá aplikovat obecně na celou ekonomiku dané země. Tvorba tohoto modelu je silně ovlivněna znalostmi a zkušenostmi personálu příslušných úřadů [26].

I tato metoda v sobě zahrnuje určitá negativa, která snižují její vypovídací schopnost. Finanční úřady totiž nemají kapacity na to, aby prováděly kontroly všem subjektům. Většinou kontrolují ty, u kterých předpokládají sklony k daňovým únikům, např. velké podniky, dříve postihované podniky nebo subjekty, které byly udány. Státní instituce se tedy zaměřují na nepřiliš rozsáhlou skupinu subjektů a z tohoto vzorku se poté sestavují odhady velikosti stínové ekonomiky. Další nevýhodou je, že existují také subjekty, které nejsou registrovány u některého ze správců daně, a tím se podílí na daňových únicích, přičemž finanční úřad o jejich činnosti nemá ponětí. Navíc stínová ekonomika nezahrnuje pouze daňové úniky a tato metoda nepokrývá další oblasti šedé ekonomiky [11].

Metoda sledování daňových úniků se používá například ve skandinávských zemích nebo v Itálii či ve Francii. Avšak jak je uvedeno výše, tyto přímé metody měření šedé ekonomiky nejsou používány jako zásadní, ale většinou jako doprovodné a upřesňující metody.

4.2 Nepřímé metody

Přímé metody měření stínové ekonomiky mají spíše mikroekonomický charakter. Na rozdíl od nich se nepřímé metody měření šedé ekonomiky zaměřují na makroekonomické ukazatele, které svědčí o vývoji ekonomiky na národní úrovni a je možné z nich tedy lépe vyčíst vývoj ekonomiky šedé.

„Souhrnnou charakteristikou nepřímých metod je, že sledují stopy zanechané stínovou ekonomikou ve formální (oficiální) ekonomice“ [8].

Podle přístupu rozlišujeme pět těchto metod: metody rozporů, monetární metody, metody trhu práce, metody fyzického inputu a vícefaktorové kombinované metody. Všechny tyto metody mají opět více variant. Práce vychází především z prací M. Fassmanna [8] a F. Schneidera [26].

4.2.1 Metody rozporů

Metody rozporů vycházejí z předpokladu, že příjmy v ekonomice by se měly rovnat výdajům. Tyto metody jsou považovány za nejintuitivnější. Hlavní roli zde hraje vedení národního účetnictví a schopnost statistického úřadu sečíst a vzít v potaz všechny položky. Pokud by šedá ekonomika neexistovala, příjmy a výdaje by se rovnaly. Avšak stínová ekonomika existuje, proto se může rozdíl mezi příjmy a výdaji použít jako ukazatel velikosti šedé ekonomiky. Toto je však pouze základní myšlenka těchto metod. Bohužel tento předpoklad není zdaleka jistý a je zde spousta nedorozumění, které za použití metod rozporů velmi zkresluje odhad velikosti stínové ekonomiky [11], [22].

Očekává se, že domácnosti nepřiznávají některé příjmy, které jsou nabyty ze stínového sektoru a že ty příjmy jsou poté použity v sektoru oficiálním k oficiálním výdajům. Tak tomu ale nemusí být, jelikož stínové příjmy mohou být zpětně vynaloženy na stínové výdaje. Stejně tak oficiální příjmy mohou být využity v národním účetnictví nezaregistrované neoficiální ekonomice. Dále také existují příjmy, které jsou sice zcela v souladu se zákony, ale nejsou zachyceny v oficiálních statistikách (např. prodej v rámci domácí produkce) nebo příjmy, které jsou zahrnuty ve statistikách, ale jsou pochybné. Z toho plyne, že metody rozporů chybně mísí stínovou ekonomiku s ekonomikou neregistrovanou.

Tyto metody jsou tedy silně závislé na zkušenostech pracovníků, kteří se zabývají národními účty s mírou sladění příjmové a výdajové stránky. Vypovídací hodnota metody rozporů může poskytnout přibližný odhad, ale neměla by být brána jako klíčová [8].

4.2.2 Monetární metody

Monetární metody jsou v současné době považovány za nejčastěji používané metody měření velikosti stínové ekonomiky. Předpokladem těchto metod je, že činnosti ve stínové ekonomice jsou z důvodu zahlazení stop založeny na platbách v hotovosti. Platby v hotovosti jsou totiž méně vysledovatelné. Pokud tedy objem hotovosti v určitém časovém úseku

stoupne nad normálně pozorovanou hodnotu, svědčí to o existenci stínových aktivit. Dále se předpokládá, že odchylky v chování monetárních (peněžních) veličin jsou způsobeny právě stínovou ekonomikou. Mezi monetární metody měření šedé ekonomiky patří dvě základní metody, a to metodu poměru odložené poptávky po peněžních zůstatcích a transakční metodu [8].

Metoda poměru odložené poptávky po peněžích

Metodu poptávky po peněžích nebo také Gutmannovu metodu použil jako první Peter Gutmann [16]. Ten vycházel z myšlenek zmiňovaných výše a využil tuto metodu pro výpočet velikosti černé ekonomiky ve Spojených státech amerických. Peter Gutmann při výpočtu postupoval v několika krocích.

Nejprve stanovil poměr mezi množstvím oběživa C a vklady na vyžádání D . Poté je třeba sestavit základní (referenční) rok, u kterého lze předpokládat nízkou nebo nulovou velikost stínové ekonomiky. Gutmann považoval za tento rok období mezi lety 1937 až 1941 v USA, kdy poměr C/D byl cca 25 %. Tuto hodnotu považoval za normální a přirozenou, protože dle jeho hypotéz byl v tomto období černý sektor prakticky nulový. Cílem je tedy zjistit, jaká část C je nad úroveň této přirozené hodnoty [16]. Proto je dalším krokem sestavení poměru roku, ke kterému chceme spočítat stav šedé ekonomiky, tedy C_1/D_1 . Hodnota C_1 v sobě zahrnuje celkové množství oběživa naměřené v oficiální i neoficiální ekonomice, tedy „přirozené“ množství oběživa C^* v oficiálním sektoru a množství oběživa C^S v neoficiálním sektoru. Při porovnání poměru C_1/D_1 s základním poměrem C/D zjistíme hodnotu C^* , která představuje odpovídající množství oběživa potřebného pro oficiální oběh. Hodnota D_1 je známá ze statistik vlády. Součinem hodnoty $(C - C^*)$ a rychlostí oběhu peněz V následně zjistíme velikost stínové ekonomiky. Rovnice tedy vypadá takto:

$$SE = (C - C^*) \times V, \quad (1)$$

kde: C je oběživo,

C^* přirozené množství oběživa,

V rychlost oběhu peněz.

I tato metoda má však několik nedostatků. Kritika směřuje především na silnou závislost na zvolený rok „nulové“ stínové ekonomiky. Dále je metodě poptávky po peněžích vyčítáno použití poměru C/D , protože nemůžeme říct, že všechny transakce v šedém sektoru probíhají pouze bezhotovostně. Tento poměr se snižuje rozsáhlejším používáním bezhotovostních

platebních prostředků a tím se snižuje vypovídací schopnost této metody. Dále existuje výhrada k rychlosti oběhu peněz v ekonomice. Gutmann předpokládá, že peníze obíhají stejně rychle v ekonomice oficiální i ve stínové. V oficiální ekonomice lze pomocí tendencí k úsporám nebo k investicím zjistit rychlost oběhu peněz, ale nemůžeme tato zjištění zrcadlově překlomit do stínové ekonomiky. Může totiž převážit sklon rychle se špinavých peněz zbavit nebo je naopak ukryt na delší dobu a počkat až bude „čistý vzduch“. Těžko tedy považovat rychlost oběhu peněz v oficiální ekonomice za shodnou s rychlostí oběhu peněz v ekonomice stínové. I přes zmíněné výhrady je tato metoda hodnocena pozitivně, jelikož neklade přehnané nároky na náročnost sběru dat a určitě má vypovídající schopnost vyšší než metody předešlé [8], [26].

Transakční metoda

Transakční metoda byla poprvé definována Edgarem Feige [12]. Ten se domnívá, že existuje vztah mezi objemem realizovaných transakcí a oficiální hrubým národním produktem. Základem této metody je známá Fisherova kvantitativní teorie peněz, která má tvar $M \times V = P \times Q$. M je množství peněz v oběhu, V je rychlost oběhu peněz, P značí celkovou cenovou hladinu a Q je množství produkce. Feige tuto rovnici upravil na tvar $M \times V = P \times T$, kde T představuje množství uskutečněných transakcí. Poté ji dále rozvinul v základní tvar, ze kterého vychází:

$$M \times V + M' \times V' = P \times T, \quad (2)$$

kde: M jsou peníze (bankovky),

M' vklady na vyžádání (vklady, které lze bez časového omezení okamžitě vybrat z bankomatu),

V a V' znamenají rychlost transakcí s M a M' ,

$P \times T$ představuje domácí produkt vyjádřený objemem transakcí.

Opět je nutné určit referenční (základní) rok, u kterého můžeme předpokládat nízkou či nulovou úroveň šedé ekonomiky a s ním se porovnají výsledky naměřené v dalších letech. Jestliže se poměr mezi transakcemi ve vztahu k registrovanému hrubému národnímu produktu zvýší, dochází také k nárůstu stínové ekonomiky. Feige si jako referenční rok pro měření stínové ekonomiky v USA zvolil rok 1939. Spočítá se veličina PT_0 a HDP_0 pro základní rok a poměr mezi těmito hodnotami poté slouží jako referenční hodnota. K zjištění vývoje stínové ekonomiky v čase je potřeba porovnat tuto referenční hodnotu s velikostí PT_1 , která značí velikost naměřeného produktu v konečném roce [8], [21].

Stejně jako ostatní metody, i tato má své nedostatky. Opět je zde nejvíce zpochybňována volba referenčního roku, kdy by měla být stínová ekonomika nulová. V roce 1939 existovaly v USA daně a regulace jako všude jinde, proto nelze předpokládat, že nedocházelo k žádným stínovým aktivitám. Další otázkou je určení rychlosti oběhu peněz v ekonomice. Tato rychlost je odhadována a nemusí zcela platit, že stínová ekonomika roste spolu s ekonomikou oficiální. Určitě lze najít činnosti, při kterých stínová ekonomika roste i klesá současně s oficiální, avšak často je tomu právě naopak. Například působením recese (pokles míry inflace, snížení úrokové míry apod.) se rychlost oběhu peněz snižuje a zároveň se daří stínovým aktivitám. Naopak v období růstu jsou sklony k stínovým činnostem menší [11].

4.2.3 Metody trhu práce

Metoda trhu práce vychází z údajů pracovního trhu. Na rozdíl od monetárních metod, které jsou ze své podstaty metodami nepřímými, je tato metoda bezprostřednější, protože je založena na sledování reálných a potenciálních činitelů stínové ekonomiky. Podstatou metody trhu práce je porovnání velikosti celkové pracovní síly dané země se skutečným zapojením této síly na trhu práce v té konkrétní zemi. Přitom vychází z domněnky, že množství aktivní pracovní síly je neměnné, tudíž pokles pracovní aktivity v oficiálním sektoru značí přesun těchto aktivit do stínu ekonomiky. Jde o to odhadnout počet pracovníků šedé ekonomiky a tomuto počtu přiřadit určitou úroveň produktivity práce [8].

Tato metoda má však jednu velkou vadu, podává totiž představu o velikosti pouze jedné části šedé ekonomiky, a to o práci na černo. Avšak metoda trhu práce může být využita jako doplňková metoda jiných metod a podat slušný náčrt o velikosti stínové ekonomiky daného státu.

Nutností jsou u této metody terénní výzkumy, bez kterých se výpočet neobejde, neboť odhady expertů jsou pouze spekulace. Problematický je však výběr zkoumaného vzorku pracovníků. Nelze předpokládat, že existuje přímý vztah mezi zaměstnáváním na formálním trhu a na stínovém trhu. Neoficiální práce se může odehrávat i na oficiálním trhu v rámci oficiální pracovní doby. Navíc velkou skupinu pracovníků na černo tvoří nelegální migranti, přičemž tyto pracovníci nemají s oficiálním trhem dané země nic společného. Dalším problémem je, že existují tendence ke zkoumání neoficiality u těch pracovníků, u kterých se dá předpokládat, že se uchýlí k práci na stínovém trhu, a tak dochází ke zkreslování průzkumu. Ani rozšíření velikosti vzorku nevyřeší tento problém, protože ne všechny skupiny obyvatelstva jsou zastoupeny rovnocenně [11], [26].

4.2.4 Metody fyzického inputu

Fyzický input představuje vstup do výrobního procesu, který bude během výroby spotřebován. Za tento vstup se považuje především elektřina a fosilní paliva (ropa, uhlí, zemní plyn). Objem vstupu použitý při výrobě je pak porovnávám s objemem národní produkce. Pokud roste využívání energetických vstupů více, než roste registrovaný národní produkt, značí to také růst stínové ekonomiky. Při měření velikosti stínové ekonomiky se vychází z výpočtu potenciálního produktu pro určitý objem energetických vstupů. Rozdíl mezi skutečnou a potencionální výrobou pak značí velikost šedé ekonomiky. U metod fyzického inputu rozlišuje dva základní přístupy, a to Kaufmannovu - Kaliberdovu metodu a metodu Lackó [8].

Kaufmann a Kaliberd ve svém výpočtu zohledňují jen elektrickou energii, kterou považují za hlavní fyzický ukazatel celkové ekonomické aktivity. Tato metoda předpokládá, že růst spotřeby elektřiny o jednotku znamená také růst celkové ekonomiky o jednotku, tedy že je zde jednotková elasticita. Pokud odečteme růst oficiální ekonomiky, zjistíme změnu ekonomiky stínové. Hlavní kritika této metody směřuje k hlavnímu předpokladu, že byly vyloučeny ostatní energetické zdroje (ropa, zemní plyn, uhlí). Dále nemůžeme předpokládat, že veškerá šedá ekonomika potřebuje ke svému vzniku elektrickou energii, některé stínové aktivity vznikají i bez ní. Problémem tedy je, že tato metoda opět není schopna měřit rozsah celkové stínové ekonomiky. Nelze opomenout ani technologický pokrok, který vede k neustálému spoření elektrické energie nehledě na velikost šedé ekonomiky.

Metoda Lackó také využívá elektřinu jako hlavní zdroj energie. Avšak tato metoda nepracuje s HDP ale se spotřebou domácností, z čehož vyplývá, že je zde teoreticky zahrnuta domácí produkce, vlastní výroba nebo další aktivity. Pro výpočet velikosti stínové ekonomiky je nutné znát množství produktu vyrobené z jednotky elektřiny a tento údaj porovnat s celkovou spotřebou elektřiny domácnostmi. Tyto údaje se však pouze odhadují a opět zde můžeme vytknout, že ne všechny aktivity potřebují elektřinu. Další nedostatek této metody je, že šedá ekonomika se nevyskytuje pouze v domácnostech. I přes různé výhrady můžou být metody fyzického inputu použity k dílčím výpočtům [11], [22].

4.2.5 Vícefaktorové kombinované metody

Tyto metody, známé více pod zkratkou MIMIC (Multiple Indicators Multiple Causes), na rozdíl od metod předchozích zohledňují hned několik ukazatelů a příčin šedé ekonomiky. Dávají tak prostor motivacím a okolnostem, které způsobují zapojení lidí do stínových aktivit.

Základní myšlenou je, že stínová ekonomika je ovlivňována různými faktory (daňové zatížení, příspěvky na sociální pojištění) a je ji možno indikovat řadou ukazatelů (míra účasti na trhu práce, růst reálného HDP). Provedení těchto metod je technicky velmi náročné a vyskytují se zde nepřesnosti, které jsou způsobeny tím, že údaje jsou přebírány z jiných výzkumů prováděných přímými a nepřímými metodami, takže případné chyby jsou přeneseny i do této metody [8].

5 KOMPARACE STÁTŮ EVROPSKÉ UNIE

Evropská unie je politická a ekonomická unie, která vznikla na základě Smlouvy o Evropské unii, známé jako Maastrichtská smlouva. Základy EU byly položeny několik let po druhé světové válce, v roce 1958 a dnes ji tvoří 28 evropských států s 507,7 miliony obyvatel. Podle Smlouvy o EU je cílem Evropské unie podporovat mír, své hodnoty a blahobyt obyvatel. V Unii je volný pohyb osob, zboží i kapitálu a je zde vytvářen vnitřní trh. EU dále usiluje o udržitelný rozvoj Evropy, podporuje vědecký a technický pokrok, chrání hospodářskou soutěž, podporuje vzdělávání a rozkvět kultur členských států. Dále vytváří hospodářskou a měnovou unii, jejíž měnou je euro. Za úspěšný boj o demokracii a lidská práva, za usmíření v Evropě a sjednocení kontinentu byla Evropské unii udělena Nobelova cena za mír [17].

Následující tabulka 1 znázorňuje, v kterém roce přistoupily do Evropské unie jednotlivé země:

Tabulka 1: Vstup zemí Evropské unie v jednotlivých letech

Rok vstupu do EU	Země
1958	Belgie, Francie, Itálie, Lucembursko, Německo, Nizozemsko
1973	Dánsko, Irsko, Spojené království
1981	Řecko
1986	Portugalsko, Španělsko
1995	Finsko, Rakousko, Švédsko
2004	Česká republika, Estonsko, Kypr, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Malta, Polsko, Slovensko, Slovinsko
2007	Bulharsko, Rumunsko
2013	Chorvatsko

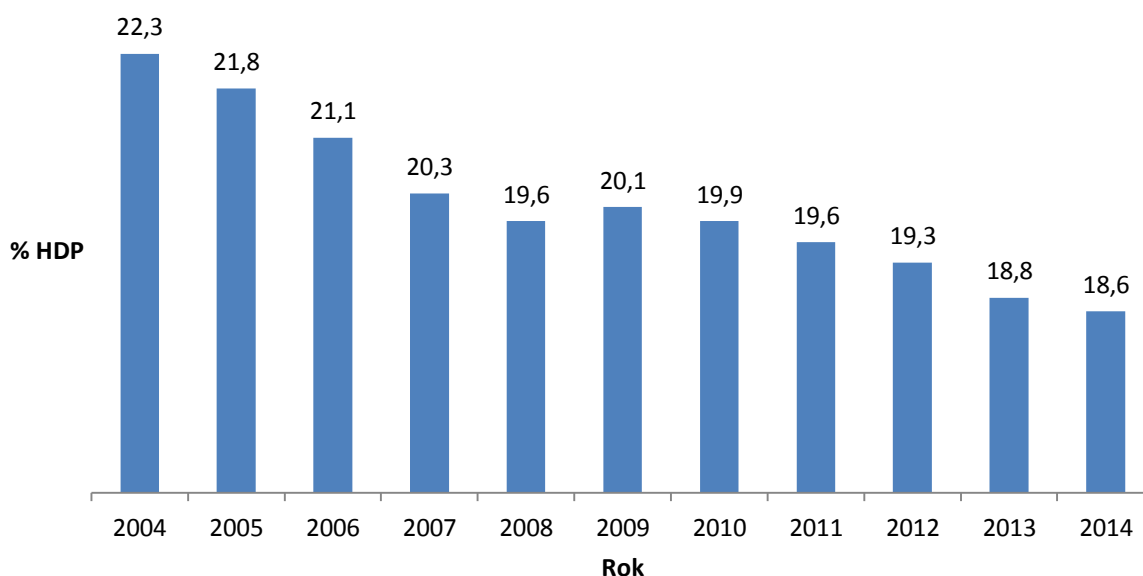
Zdroj: vlastní zpracování podle [7]

Tabulka 1 obsahuje všechny členské země EU, které přistoupily od roku 1958 až doposud. Zakládajícími státy jsou Francie, Itálie, Německo a státy Beneluxu. K prvnímu rozšíření došlo

o 13 let později, v roce 1973, kdy bylo za člena přijato Dánsko, Irsko a Spojené království. Největší rozšíření Evropské unie bylo v roce 2004, kdy přistoupilo celkem 10 zemí včetně České republiky. Jako poslední přistoupilo v roce 2013 Chorvatsko.

5.1 Vývoj stínové ekonomiky v EU

Celková velikost stínové ekonomiky v Evropské unii byla dle odhadů v roce 2014 okolo dvou bilionů EUR, tedy 18,6 % oficiální ekonomiky [27]. Následující obrázek 3 ukazuje vývoj šedé ekonomiky v Evropské unii od roku 2004, kdy došlo k největšímu rozšíření EU, až do roku 2014. Hodnota celkové velikosti stínové ekonomiky za jednotlivé roky představuje průměr hodnot velikostí stínové ekonomiky ve členských zemích EU.

Obrázek 3: Vývoj stínové ekonomiky v Evropské unii v letech 2004 – 2014 (v % HDP)

Zdroj: vlastní zpracování podle [23]

Obrázek 3 znázorňuje průměrné velikosti stínové ekonomiky ve všech 28 státech Evropské unie. V roce 2004 byla průměrná velikost šedé ekonomiky 22,3 % z oficiálního HDP, následně se tato hodnota snížila až na 19,6 % v roce 2008. Avšak hned v následujícím roce se průměrná velikost stínové ekonomiky zvýšila na 20,1 %. V dalších letech průměrná hodnota opět klesá, v roce 2014 na 18,6 %.

Přesto, že se velikost stínové ekonomiky zmenšuje, její rozvoj není ve všech zemích jednotný. Podle Schneiderovy predikce [23] by měla ve většině zemí v roce 2015 velikost stínové ekonomiky nadále klesat, ale ve zbývajících zemích (např. v Rakousku, Belgii či

v Maďarsku) se bude zvyšovat. Dále dle jeho odhadů v Německu zůstane velikost stínové ekonomiky stejná.

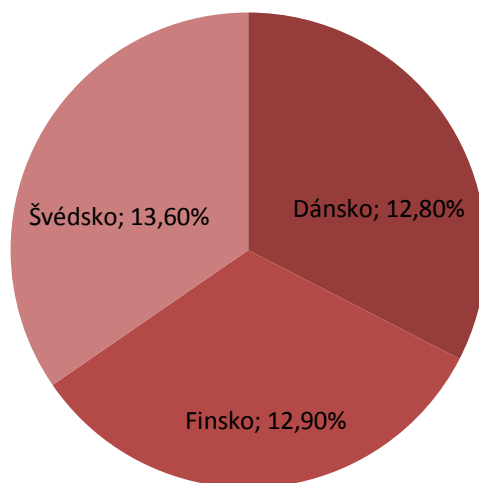
5.2 Klasifikace států Evropské unie

Evropská unie je tvořena 28 členskými státy, přičemž ne všechny tyto státy jsou stejně ekonomicky vyspělé. Tato práce rozděluje státy Evropské unie z hlediska geografického, tedy na státy severní, západní, jižní, střední a východní Evropy. V rámci klasifikovaných skupin vždy porovná velikost stínové ekonomiky členských států za rok 2014 a následně se tyto hodnoty zprůměrují, aby posléze vznikl jeden průměr za danou skupinu států. Tuto průměrnou hodnotu práce dále porovnává se skupinami dalšími. Data jsou získána z nejnovější studie F. Schneidera [23], který se problematikou měření velikosti stínové ekonomiky velmi detailně zabývá. Jeho výpočty jsou provedeny metodou MIMIC.

Severní Evropa

Severské státy nebo také nordické státy jsou ty členské země Evropské unie, které leží na severu Evropy. Do této skupiny se zahrnuje Dánsko, Finsko a Švédsko. Společnou doménou severských států je jejich rozvinutá ekonomika, proto patří mezi vyspělé země Evropy. Dalšími společnými znaky jsou podobné sociální systémy, poměrně nízké zalidnění a kromě dalších také podobné vlajky s tzv. skandinávským křížem. Nordické státy jsou poměrně bohaté na přírodní suroviny.

Jako první z těchto tří zemí přistoupilo do Evropské unie v roce 1973 Dánsko. Následující obrázek 4 ukazuje velikost stínové ekonomiky v daných zemích v roce 2014.

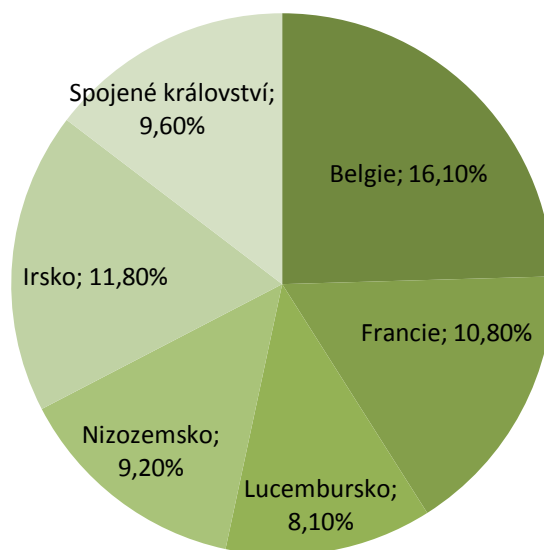
Obrázek 4: Velikost stínové ekonomiky ve členských zemích severní Evropy v roce 2014 (v % HDP)

Zdroj: vlastní zpracování podle [23]

V roce 2004 byla hodnota velikosti stínové ekonomiky v Dánsku 17,1 % z HDP, která se do roku 2014 snížila na 12,8 %. Státy Finsko a Švédsko přistoupily do EU společně v roce 1995, při pátém rozšíření EU. Ve Finsku byla změřená velikost stínové ekonomiky v roce 2014 12,9 %, tedy velmi podobná jako v Dánsku. Švédsko mělo v roce 2014 největší hodnotu šedé ekonomiky z nordických států, a to 13,6 %. Průměrná velikost stínové ekonomiky v severských státech byla tedy **13,1 %**.

Západní Evropa

Mezi členské státy západní Evropy se řadí Belgie, Francie, Lucembursko, Nizozemsko, Irsko a Spojené království. Ekonomicky tyto státy patří mezi vyspělejší a bohatší regiony Evropy. Tato oblast je také nejhustěji obydlenou v Evropě. Velikost stínové ekonomiky v daných státech ukazuje následující obrázek 5.

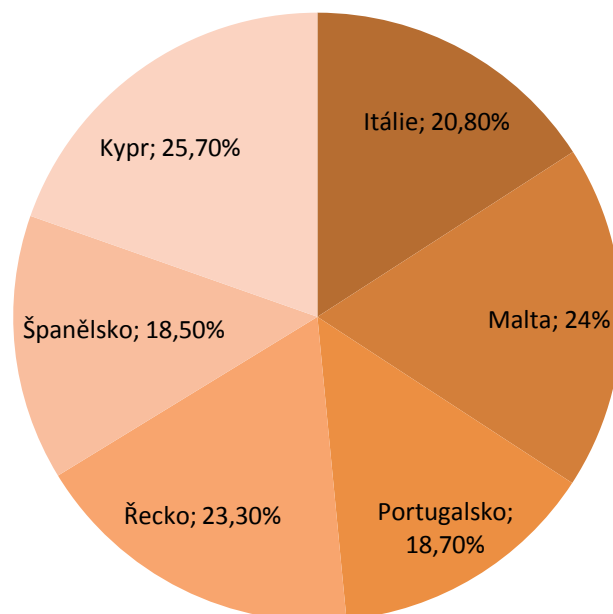
Obrázek 5: Velikost stínové ekonomiky ve členských zemích západní Evropy v roce 2014 (v % HDP)

Zdroj: vlastní zpracování podle [23]

Obrázek 5 ukazuje, že nejvyšší hodnota stínové ekonomiky z vybraných šesti států v roce 2014 byla naměřena v Belgii, tedy 16,1 %. Naopak nejnižší hodnota 8,1 % byla zjištěna v Lucembursku. Podobné hodnoty pak vykazuje Spojené Království a Nizozemsko, tedy 9,6 % a 9,2 %. Ve všech státech západní Evropy velikost stínové ekonomiky stále klesá. Průměrná velikost stínové ekonomiky zde v roce 2014 byla **10,9 %** HDP, tedy celkově nižší než v zemích severní Evropy.

Jižní Evropa

Jižní Evropa byla v historii hlavním sídlem evropské civilizace. Patří sem státy jako Itálie, Malta, Portugalsko, Řecko, Španělsko a Kypr, přičemž jako první z nich vstoupilo do Evropské unie Řecko v roce 1981. Státy jižní Evropy jsou převážně chudší země. Nejvýznamnější je pro ně cestovní ruch a zemědělství, především pěstování ovoce. K jejich rozvoji dochází zejména díky podpoře Evropské unie. Následující obrázek 6 ukazuje velikost šedé ekonomiky v těchto státech v roce 2014.

Obrázek 6: Velikost stínové ekonomiky ve členských zemích jižní Evropy v roce 2014 (v % HDP)

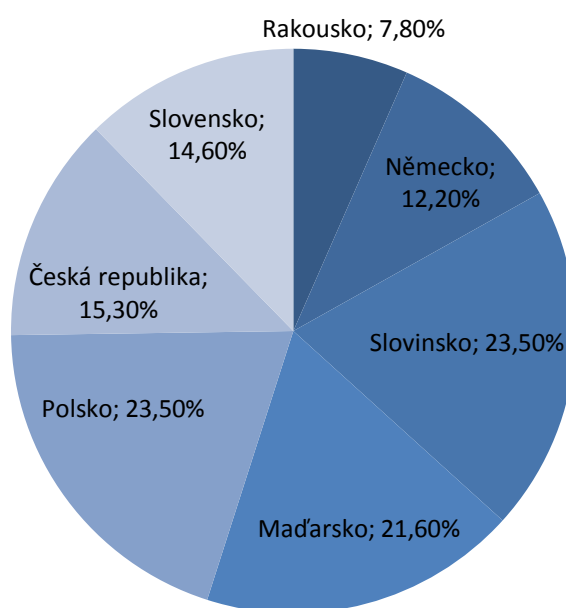
Zdroj: vlastní zpracování podle [23]

Z předchozího obrázku 6 je patrné, že nejvíce stínových aktivit v jižní Evropě se nachází na Kypru, a to 25,7 %. Nejnižší hodnoty byly naměřeny ve Španělsku a Portugalsku, tedy 18,5 % a 18,7 %. Prostřední hodnoty velikostí stínové ekonomiky se pak nachází v Itálii (20,8 %), na Maltě (24 %) a v Řecku (23,3 %). Průměrná velikost šedé ekonomiky v jižní Evropě je **21,8 %**.

Střední Evropa

Země střední Evropy se dále dělí na Alpské země (Rakousko, Německo, Slovinsko) a na země Visegrádské čtyřky (Maďarsko, Polsko, Česká republika, Slovensko). Státy střední Evropy se vyznačují vysokou hustotou zalidnění a hustou sítí malých měst. Ekonomicky nejvýznamnější je Německo, avšak také Rakousko patří mezi světové nejvyspělejší ekonomiky. Ekonomická úroveň zde klesá směrem na východ.

Obrázek 7 ukazuje velikosti stínové ekonomiky v těchto státech střední Evropy.

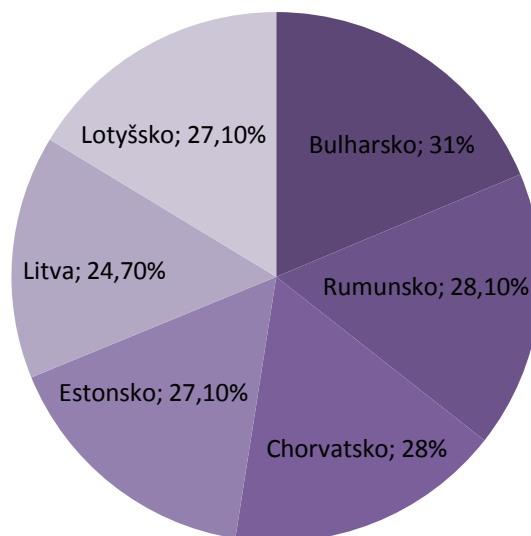
Obrázek 7: Velikost stínové ekonomiky ve členských zemích střední Evropy v roce 2014 (v % HDP)

Zdroj: vlastní zpracování podle [23]

Z obrázku 7 vyplývá, že nejnižší hodnota stínové ekonomiky ve střední Evropě byla v roce 2014 v Rakousku, tedy 7,8 %. Druhá nejnižší hodnota byla změřena v Německu, 12,2 %, což je o 4,4 % více než v již zmiňovaném Rakousku. Na Slovensku (14,6 %) a v České republice (15,3 %) byla velikost stínové ekonomiky podobná a řadila se mezi nižší hodnoty ve střední Evropě. Stejně hodnoty a zároveň nejvyšší ze všech sedmi států byly zjištěny v Polsku a Slovinsku (23,5 %). Průměrná velikost stínové ekonomiky ve střední Evropě je tedy **16,9 %**.

Východní Evropa

Mezi členské státy východní Evropy se řadí Bulharsko, Rumunsko a Chorvatsko, které přistoupilo do Evropské unie zatím jako poslední v roce 2013. Tyto státy mohou být také nazývány jako Balkánské. Dále do této skupiny patří Estonsko, Litva a Lotyšsko, souhrnně Baltské státy. Velikost stínových ekonomik v těchto státech za rok 2014 znázorňuje Obrázek 7.

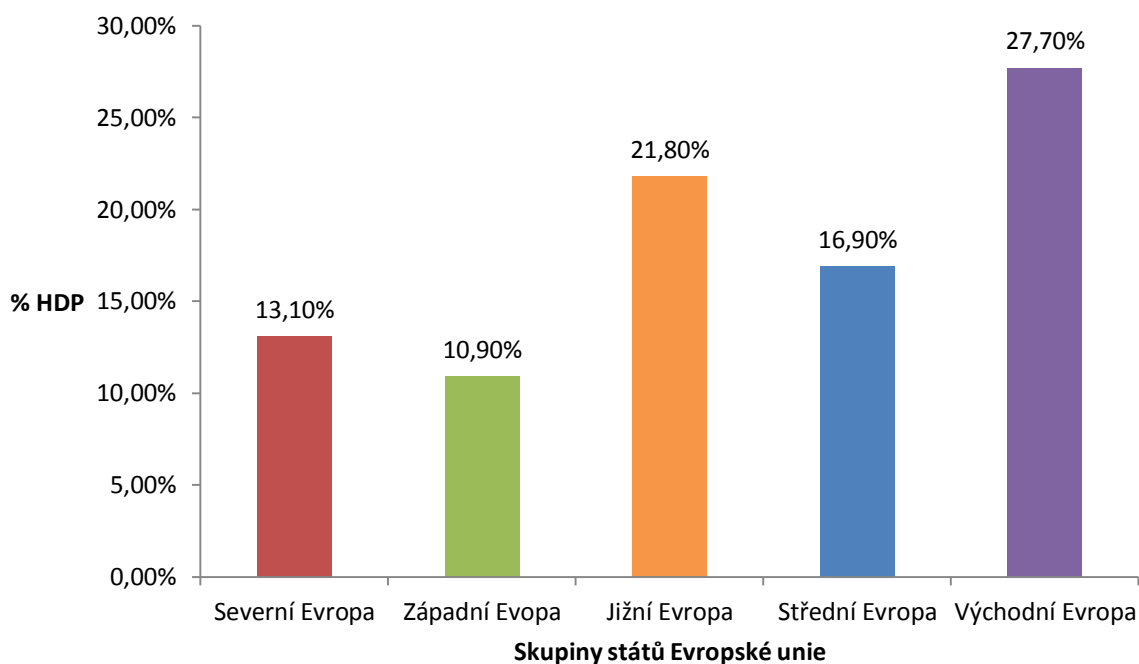
Obrázek 8: Velikost stínové ekonomiky ve členských zemích východní Evropy v roce 2014 (v % HDP)

Zdroj: vlastní zpracování podle [23]

Obrázek 8 ukazuje, že velikost stínové ekonomiky ve členských zemích východní a jihovýchodní Evropy je výrazně vyšší než ve zbylých státech EU. V Bulharsku je velikost šedé ekonomiky nejvyšší, a to celých 31 %. Následně nejvyšší hodnoty byly změřeny v Rumunsku (28,1 %) a v Chorvatsku (28 %). Tyto tři státy se řadí mezi jihovýchodní. Státy východní Evropy mají však také vysoké hodnoty stínové ekonomiky. Nejmenší velikost šedé ekonomiky z šestice států má Litva, a to 24,7 % HDP. Průměrná velikost neoficiální ekonomiky je zde **27,7 %**.

5.3 Komparace vybraných skupin států

Předcházející kapitola rozděluje Evropskou unii na pět skupin, z nichž největší skupinu tvoří střední Evropa, která zahrnuje sedm států Evropské unie. Státy v jednotlivých skupinách si jsou nejen geograficky blízké, ale také kulturně a ekonomicky. Velikosti stínových ekonomik jednotlivých států jsou si v daných skupinách velmi podobné. Na základě vypočtených dat pro jednotlivé země, práce získala průměrnou velikost stínové ekonomiky za rok 2014. Tyto průměrné hodnoty zobrazuje následující obrázek 9.

Obrázek 9: Průměrná velikost stínové ekonomiky ve skupinách států Evropské unie v roce 2014 (v % HDP)

Zdroj: vlastní zpracování

Jak ukazuje obrázek 9, nejnižší průměrná velikost šedé ekonomiky je v západní Evropě (10,9 %). V severní Evropě byla tato průměrná hodnota vyšší pouze o 2,2 %. Státy, které patří do těchto dvou regionů, jsou vysoce ekonomicky vyspělé a některé se řadí mezi nejvyspělejší ekonomiky světa. Přesto, že daňové zatížení ve státech severní Evropy je poměrně vysoké, tyto země poskytují svým občanům vysoké sociální jistoty a daňové povinnosti zaberou výrazně méně času než v ostatních zemích. Pro svou jednoduchost, přehlednost a jednoznačnost je daňová soustava v severských zemích hodnocena velmi kladně. To může být důvod, proč zde i přes vysoké daně je poměrně málo stínových aktivit. Ve státech západní Evropy je daňové zatížení také podstatně vyšší než v dalších státech.

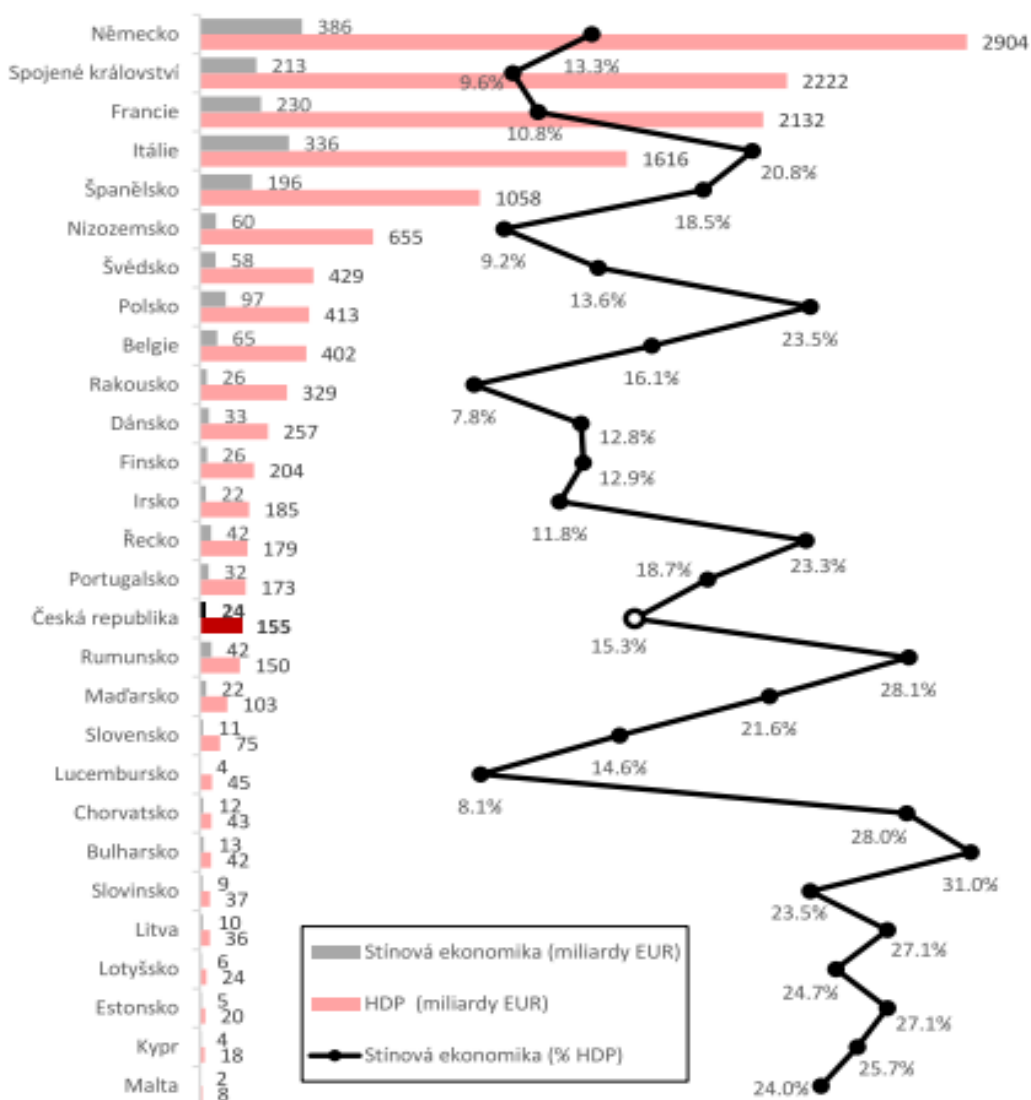
Největší podíl stínové ekonomiky je pozorován ve členských státech v jihovýchodní a východní Evropě, kde je její průměrná velikost 27,7 %. Spolu se státy jižní Evropy, kde je průměrná velikost stínové ekonomiky 21,8 %, nemají tyto země tak vyspělé ekonomiky, jako státy v ostatních regionech Evropy. Proto se zde lidé nejspíš uchylují častěji ke stínovým aktivitám.

Střední Evropa, kam patří také Česká republika, má průměrnou velikost stínové ekonomiky 16,9 %. V roce 2014 byla průměrná velikost šedé ekonomiky v Evropě 18,6 %,

proto lze země střední, západní a severní Evropy zařadit mezi podprůměrné, v dobrém slova smyslu.

5.4 Komparace stínové ekonomiky ve všech státech EU

Státy Evropské unie jsou různorodé. Přestože je Evropa v podstatě malý kontinent, její země se v mnohém liší, zejména ve své ekonomické rozvinutosti. Následující obrázek 10 ukazuje velikosti stínové ekonomiky ve všech 28 státech Evropské unie v roce 2014.

Obrázek 10: Srovnání velikosti stínové ekonomiky v členských státech EU v roce 2014

Zdroj: [27]

Jak zobrazuje obrázek 10, nejvíce stínových aktivit za rok 2014 bylo zjištěno v Bulharsku, a to celých 31 %. Porovnáním této hodnoty s tou nejnižší, která byla změřena v Rakousku (7,8 %), studie ukazuje, že rozdíl mezi nimi je značný, v rozsahu 22,2 %. Vzhledem

k průměrné velikosti šedé ekonomiky v EU za rok 2014 (18,6 %) Obrázek 10 znázorňuje, že polovina členských států má velikost neoficiální ekonomiky nad tento průměr.

Obrázek 10 dále zobrazuje velikost HDP v zemích EU. Nejvyšší HDP, a to 2 904 miliard EUR, má Německo, kde stínová ekonomika tvoří 386 miliard EUR. V České republice představovaly stínové aktivity 24 miliard EUR v roce 2014. V Bulharsku, kde je největší podíl neoficiální ekonomiky, byla výše HDP 42 miliard EUR, z toho 13 miliard EUR tvořily stínové aktivity. Naopak v Rakousku byla velikost šedé ekonomiky 26 miliard EUR z celkových 329 miliard EUR.

Obecně lze říct, že zakládající státy Evropské unie (Francie, Spojené království, Francie, Belgie, Lucembursko, Nizozemsko) mají velikost stínové ekonomiky podstatně nižší než ostatní státy, kromě Belgie, kde byla velikost šedé ekonomiky 16,1 % v roce 2014. Avšak velmi podobně jsou na tom Švédsko, Finsko a Dánsko, přičemž nejméně stínových aktivit nalezneme v Rakousku.

Dále se pozoruje nárůst velikosti stínové ekonomiky od severu k jihu a od západu k východu. Jižní evropské země mají výrazně vyšší stínovou ekonomiky než státy západní a severní Evropy. Nejjižnějším státem Evropské unie je Španělsko, kde byla velikost neoficiální ekonomiky 18,5 % v roce 2014. Nejsevernějším státem je pak Finsko, kde byl podíl stínových aktivit na HDP 12,9 %. Rozdíl je tedy 5,6 %. Nejvýchodnější zemí EU je Kypr, kde byla stínová ekonomika změřena ve výši 25,7 % HDP a nejvíce na západě leží Irsko s velikostí stínové ekonomiky 11,8 % za rok 2014. Zde je rozdíl 13,9 %. Tento jev zobrazuje obrázek 11, kde nejtmaší černá barva znázorňuje státy Evropské unie s největší stínovou ekonomikou a světleji jsou dále vyznačeny státy s nižší velikostí stínové ekonomiky. Bílou barvou jsou označeny ty státy Evropy, které nejsou součástí EU.

Obrázek 11: Velikost stínové ekonomiky ve členských státech EU v roce 2014

Zdroj: vlastní zpracování podle [23]

5.5 Rozložení stínové ekonomiky dle klasifikace ekonomických činností

Dosud se práce zabývala velikostí stínové ekonomiky v Evropské unii obecně. Rozložení stínové ekonomiky není rovnoměrné, jelikož ne všechny ekonomické činnosti poskytují vhodné podmínky pro její rozvoj. Šedá ekonomika je rozvinutá především v sektorech nefinančních podniků a domácností. V průmyslových odvětvích jsou pro její rozvoj vhodná taková, ve kterých se objevuje velké množství malých hotovostních transakcí a je zde umožněno účinně podhodnocovat výsledky hospodaření. Další prostor pro stínové aktivity je možnost využití práce na černo v těch oblastech, kde je malá pravděpodobnost na její odhalení [27].

Následující obrázek 12 zobrazuje rozložení stínové ekonomiky dle klasifikace ekonomických činností ve vybraných státech Evropské unie v roce 2013. Podle dostupných dat se údaje v grafu týkají Německa, Španělska, Itálie, Polska a Rumunska.

Pozn.: údaje se týkají Německa, Španělska, Itálie, Polska a Rumunska

Obrázek 12: Velikost stínové ekonomiky dle klasifikace ekonomických činností ve vybraných státech EU v roce 2013

Zdroj: [27]

Podle studie CETY [27] byla v roce 2013 stínová ekonomika nejvíce koncentrována především ve stavebnictví a v odvětví velkoobchodu a maloobchodu, včetně oprav automobilů. V Polsku, České republice a na Slovensku je rozšířená také v zemědělství. Dalšími odvětvími s vysokou koncentrací šedé ekonomiky jsou zpracovatelský průmysl (15 %), doprava a skladování (14 %) a ubytování a pohostinství (19 %).

V odvětví maloobchodu a velkoobchodu, dopravy, ubytování a pohostinství má dominantní vliv na velikost neoficiální ekonomiky záměrné zkreslování ekonomických výsledků. V ostatních oblastech je to především vliv práce na černo.

ZÁVĚR

Stínová ekonomika je aktuálním problémem všech vyspělých zemí a dosahuje značných velikostí. Kvůli šedému sektoru státy přicházejí o nemalou část svých příjmů. Lidé se účastní stínových aktivit z různých důvodů. Největším problémem je daňové zatížení, které souvisí s účastí v oficiální ekonomice. Ovšem růst stínové ekonomiky je ovlivňován i dalšími faktory, jako například migrace obyvatelstva nebo sociální transfery, které mohou mít demotivující účinek pro účast na oficiálním trhu.

Od roku 2004 se velikost stínové ekonomiky v Evropské unii snižuje. V provedené analýze bylo zjištěno, že v roce 2014 byl podíl stínových aktivit na celkovém HDP 18,6 %, což je o 3,7 % méně než v roce 2004. Jediný nárůst neoficiální ekonomiky byl za pozorované období v roce 2009. V roce 2014 představoval šedý sektor přibližně dva biliony EUR.

Práce rozděluje Evropskou unii z geografického hlediska na severní, západní, jižní, střední a východní Evropu, přičemž nejnižší hodnoty velikosti šedé ekonomiky byly naměřeny v západní a severní Evropě. V členských státech západní Evropy je průměrná velikost stínové ekonomiky 10,9 % HDP a ve státech severní Evropy 13,1 %. Naopak nejvíce stínových aktivit bylo provedenou analýzou zjištěno ve východní Evropě, a to průměrně 27,7 % HDP.

Z celé Evropské unie byla nejvyšší hodnota stínové ekonomiky změřena v Bulharsku, kde z celkového HDP 42 miliard EUR tvoří 31 % stínové aktivity, tedy 13 miliard EUR. Naopak nejmenší neoficiální sektor má Rakousko, 7,8 % HDP, tedy 26 miliard EUR. Šedá ekonomika v České republice tvoří 24 miliard EUR, což je 15,3 % HDP. Obecně lze říci, že od severu k jihu a od západu k východu roste velikost stínové ekonomiky.

Analýza prokázala, že největší podíl na šedé ekonomice mají odvětví stavebnictví, velkoobchodu a maloobchodu, včetně oprav aut, kde dochází ke značnému zkreslování hospodářských výsledků a využívá se zde práce na černo. Dalším sektorem, kde se neoficiálním aktivitám daří, je pohostinství a zpracovatelský průmysl.

POUŽITÁ LITERATURA

- [1] BELEV, Boyan. The informal economy in the EU accession countries: size, scope, trends, and challenges to the process of EU enlargement. Sofia: Center for the Study of Democracy, 2003, 282 p. ISBN 95-447-7105-0.
- [2] BLACKBURN, K., BOSE N., CAPASSO S. Tax evasion, the underground economy and financial development. *Journal of Economic Behavior* [online]. 2012, **83**(2): 243-253 [cit. 2015-06-28]. DOI: 10.1016/j.jebo.2012.05.019. ISSN 01672681. Dostupné z: <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S016726811200128X>
- [3] ČIČÍNSKÝ, P., VALENTOVÁ, E., HRADECKÁ, P. 2014. Zahraniční zaměstnanci na trhu práce v ČR a ve vybraných státech EU. Vyd. 1. Praha: Simi, xiii, 375 s. ISBN 978-80-260-7201-0.
- [4] ČURDA, P. Úrokové sazby, šedá ekonomika a daně. *Bankovníctví*. Praha: Economia, a.s. ISSN 1212-4273
- [5] ENSTE, D., SCHNEIDER F. Hiding in the Shadows: The Growth of the Underground Economy [online]. [cit. 2015-06-28]. Dostupné z: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/issues/issues30/>
- [6] ENSTE, D., SCHNEIDER, F. Shadow economies around the world size, causes, and consequences. Washington, D.C.: International Monetary Fund, Fiscal Affairs Department, 2000. ISBN 978-145-1892-130.
- [7] *Evropská unie* [online]. 2015 [cit. 2016-03-29]. Dostupné z: http://europa.eu/about-eu/countries/index_cs.htm
- [8] FASSMANN, M. Stínová ekonomika a práce na černo. Praha: Sondy, 2007, 358 s. ISBN 978-808-6846-217.
- [9] FASSMANN, M. Stínová ekonomika I.: (úvod do studia). Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2000, 93 s. ISBN 80-239-2773-6.
- [10] FASSMANN, M. Stínová ekonomika II: (stínová ekonomika v České republice). Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2003. ISBN 978-808-6729-046.
- [11] FASSMANN, M. Stínová ekonomika: Příčiny, důsledky, měření. Praha: Sondy, 2002. ISBN 978-808-6809-038.

- [12] FEIGE, E. *The Meaning and Measurement of the Underground Economy: The Underground Economies, Tax Evasion and Information Distortion*. New York: Cambridge University Press, 1989.
- [13] FUCHS, K., TULEJA, P. *Základy ekonomie*. Vyd. 1. Praha: Ekopress, 2003, 347 s. ISBN 80-861-1974-2.
- [14] GERSHUNY J. I., *The informal economy, its role in post-industrial society*, Futures. 1979.
- [15] GOLA, P. Složitost daní v Evropské unii [online]. In: . [cit. 2015-06-28]. Dostupné z: <http://finexpert.e15.cz/slozitost-dani-v-evropske-unii>
- [16] GUTMANN, P. *The subterranean economy*. Financial Analyst Journal, c1977. (s 24-27)
- [17] Historie Evropské unie [online]. [cit. 2015-08-28]. Dostupné z: http://europa.eu/about-eu/eu-history/index_cs.htm
- [18] JUREČKA, V. *Makroekonomie: (stínová ekonomika v České republice)*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010, 332 s. Expert (Grada). ISBN 978-80-247-3258-9.
- [19] MACAFEE K., *A Glimpse of the Hidden Economy in the National Accounts of the UK*, Economics Trends, Central Statistical Office. London, 1980
- [20] SCHNEIDER, F. *Handbook on the shadow economy*. Northampton, MA: Edward Elgar Pub., c2011, xii, 522 p. ISBN 18-484-4335-8.
- [21] SCHNEIDER, F., KLINGMAIR R. *Shadow Economies around the World:: What Do We Know?*. 2004. Dostupné také z: <http://ftp.iza.org/dp1043.pdf>
- [22] SCHNEIDER, F. *Shadow Economies of 145 Countries all over the World: What do we really know?*. 2006. Dostupné také z: http://www.brookings.edu/metro/umi/events/20060904_schneider.pdf
- [23] SCHNEIDER, F. *Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015: Different Developments* [online]. 2015 [cit. 2016-03-29]. Dostupné z: <http://www.economics.jku.at/members/Schneider/files/publications/2015/ShadEcEurope31.pdf>
- [24] SCHNEIDER, F. *The economics of the hidden economy*. Northampton, MA: Edward Elgar, 2008, 2 v. ISBN 18-437-6354-0.

- [25] SCHNEIDER, F. *The Shadow Economy in Europe* [online]. Atkearney, 2009 [cit. 2016-02-18]. Dostupné z: <https://www.visa-europe.fr/media/images/shadow%20economy%20white%20paper-58-8752.pdf>
- [26] SCHNEIDER, F.: Size and measurement of the informal economy in 110 countries around the world, 2002. Dostupný na: http://rru.worldbank.org/Documents/PapersLinks/informal_economy.pdf
- [27] Stínová ekonomika v České republice. In: *Eceta.cz* [online]. Praha: Tiskárna Gemmapress, spol. s r.o., 2015 [cit. 2016-03-29]. Dostupné z: http://eceta.cz/wp-content/uploads/2015/11/SE_01_2015_web.pdf
- [28] ŠIROKÝ, J. Daňové teorie: s praktickou aplikací. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2008, xvi, 301 s. Beckovy ekonomické učebnice. ISBN 978-80-7400-005-8.
- [29] TANZI V., A second (and more sceptical) look at the underground economy in the United States. Lexington books, Lexington, 1982
- [30] Treaty on European Union [online]. In: . [cit. 2015-08-25]. Dostupné z: http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_on_european_union/treaty_on_european_union_en.pdf
- [31] WILLIAMS, C. Europe's hidden economy: how governments can bring undeclared work out of the shadows [online]. [cit. 2015-06-28]. Dostupné z: <http://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2015/05/18/europes-hidden-economy-how-governments-can-bring-undeclared-work-out-of-the-shadows/>
- [32] *Zákoník práce* [online]. 2006 [cit. 2016-02-18]. Dostupné z: <http://zakonik-prace.cz/>
- [33] *Zákon o obchodních korporacích* [online]. [cit. 2016-04-02]. Dostupné z: <http://business.center.cz/business/pravo/zakony/obchodni-korporace/>
- [34] *Zákon o zaměstnanosti* [online]. [cit. 2015-08-25]. Dostupné z: <http://business.center.cz/business/pravo/zakony/zamestnanost/cast4.aspx>
- [35] *Zákon o živnostenském oprávnění* [online]. [cit. 2016-04-02]. Dostupné z: <http://business.center.cz/business/pravo/zakony/zivnost/>